

BIHANG TILL PERSONHISTORISK TIDSKRIFT 1905.

DEN GOTTLÄNDSKA TAKSTEINAR-SÄGNEN

AV

L. FR. LÄFFLER

STOCKHOLM

KUNGL. HÖRTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1905

BIHANG TILL PERSONHISTORISK TIDSKRIFT 1905.

DEN GOTTLÄNDSKA TAKSTEINAR-SÄGNEN

(EN SVENSK MYTBILDNING I NYARE TID)

AV

L. FR. LÄFFLER

FÖREDRAG HÅLLET VID DET SJÄTTE NORDISKA FILOLOGMÖTET

I UPPSALA DEN 15 AUGUSTI 1902

JÄMTE

YTTERLIGARE MEDDELANDEN

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1905

Då den följande uppsatsen, som ursprungligen tryckts för tidskriften »Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv» (XIX: 6), behandlar ett intressant personhistoriskt ämne från medeltiden och då Personhistorisk tidskrifts publik på få undantag när är en annan än landsmålstidskriftens, har redaktionen af Personhistorisk tidskrift trott, att den borde med tacksamhet begagna sig af den tillåtelse till uppsatsens reproducerande, som landsmålstidskriftens redaktör gifvit. Landsmålstidskriftens stafsätt har därför här bibehållits.

Quidnam sibi saxa cavata,
 quid pulchra volunt monumenta,
 nisi quod res creditur illis
 non mortua sed data somno?

Så sjunger Aurelius Prudentius Clemens i sin sköna, ryktbara grifthymn.

Vi skola i det följande göra till föremål för vår granskning ett för sin tid ansenligt gottländskt gravminnesmärke, en stenhäll av »ljusspräcklig marmor»² med dess inmäslade inskrift, rörande vilken man har stor anledning att upprepa Prudentii nyss anförda fråga, här nedan återgiven i den form en ung svensk diktare givit den:

Säg, hvadan den mäslade kammar,
 hvad mening vid marmorn du fäster?³

Vi skola under vår grauskning finna, att det vid denna gravvård under århundraden ock ända intill dessa dagar varit fäst en helt ock hållet falsk mening, en för den mans minne, som anförtrotts åt denna »mäslade kammar», i hög grad kränkande folketro, samt att det om honom blivit bland annat sagt ock trott, ehuru i annan mening, än Prudentius inlade i den först anförda latinska värsens slutord, att han icke var död.

Den gravhäll, vi åsyfta, är en ålderdomlig, trapezoidalformad sten, liggande i koret av Lärbro kyrka på norra Gottland, vilken sten längs sin övre ytas fyra kanter har en inramad latinsk värsifierad inskrift i majuskler. Inskriften är avfattad i fyra värsrader, av vilka tre äro hexametrar ock den fjärde, sista, en pentameter, rimmande liksom två av hexametrarna. Den lyder sålunda (med normaliserat skrivsätt):

Mille ducenteno bis bino septuageno
 in Martis Nonis obiit Taxten Nicolaus.
 Qui legis hic, ora! Vitæ cito præterit hora.
 Crimina deplora! Mors venit absque mora.

Det har uttolkats på svenska så: »Nils Taksten avled den 7 mars år 1274. Den som läser här, bed! Hastigt förflyta livets timmar. Begråt brotten! Döden kommer utan dröjsmål».

Denna översättning har jag med avsikt icke gjort själv, utan jag har tagit den från det arbete, där inskriften — med en avbildning av stenen — senast meddelats, nämligen i HANS HILDEBRANDS »Sveriges Medeltid», tredje delens tredje häfte, utkommet år 1900 (s. 443). Som man finner, är översättningen av orden »crimina deplora», vilkas rätta förstånd, såsom vi i det följande skola finna, är av största vikt för hela inskriftens begripande, här helt allmänt hållen. Det heter helt neutralt: »begråt brotten»; men vems brott det är fråga om, angives icke i denna översättning.

Annorlunda är förhållandet med den översättning, som meddelas i prof. GUSTAF LINDSTRÖMS »Anteckningar om Gotlands medeltid», andra delen, utkommen 1895 (s. 94). De ifrågavarande orden översättas där med: »beklaga (hans) brott», ock till denna översättning fogas den märkliga upplysningen: »Säggen berättar om denne bondes onda gerningar».

Litet närmare besked lemnas i arbetet »Gotländska Kyrkor i Ord och Bild», som sedan 1897 är under utgivning i Visby av tidningen »Gottlänningens» redaktion med kand. O. WENNERSTEN som författare av täkten. Det heter där (s. 18), att om den under ifrågavarande gravsten begravde Nikolaus Taksten »gamla Gotlandssägner veta att berätta, huru han förgick sig mot Herrans tjänare i templet och, därför ihjälslagen, ej efter döden fick någon ro, förrän den från fastlandet hemtade seidkarlen Kettil Runske bundit honom».

Där ha vi i största korthet antydd den gottländska säggen ock myten om Taksteinar eller Taksteiner — ty så har Nikolaus Taksten omdöpts i sägnerna ock myten⁴ — ock vi finna denna myt levande ännu 1897, d. v. s. så gott som ännu i dag.

Vi skola nu taga litet närmare reda på innehållet av denna Taksteinar-sägen.

Den förekommer till sin mytiska del utförligt nog återgiven i en handskriftlig uppteckning, daterad den 15 juli 1704, således för 200 år sedan, ock undertecknad J. Molijnus⁵. Denna handskrift, som saknar början, förvarades på »gården Taxtens» i

Lärbro socken ännu år 1800, då den av en överkommissarie Ek förevisades för konduktör C. G. G. HILFELING, som på uppdrag av den bekante fornforskaren PEHR THAM till Dagsnäs under flera år besökte Gottland och granskade dess fornminnen, varav frukten blev ett antal handskrivna band *Resejournaler*, nu bevarade i Kungl. Biblioteket i Stockholm. I en av dessa Resejournaler finnes nämnda handskrift »ord från ord» återgiven. HILFELING kallar den »ett nog Paradoxt Fragment rörande den gamle Taxtein, hvilken enligt tradition i lifstiden varit en öfvermodig, grym man, och efter döden genom Spökeri oroat de lefvande, men att [så!] en Trollkarl slutligen så jordfästade honom, att han sedan legat stilla».

Denna handskrivna berättelse finnes även senare tryckt i något moderniserad form bland en samling *Sägner om Kettil Runske*, som av GUNNAR OLOF HYLÉN-CAVALLIUS meddelas i Läsning för folket, 8:de årgången, 1842, med det fantastiska tillägget, som ej finnes hos HILFELING och som antagligen härrör från den gottländing, som meddelat avskriften till HYLÉN-CAVALLIUS, att den är avskriven »efter en urkund, som enligt sägen varit runskrift». Berättelsen med sin fragmentariska början lyder enligt HILFELINGS avskrift (s. 82—84) sålunda:

»Wandrande igenom hafvet hit til Gottland uti ett Glas och hade inte så stor fara som allenast då han råkade en stor grufvelig Fisk uti hvilken han 3 dagar låg men änteligen utråkade och kom väl öfver. När han nu kom hit blef han förder ner i ängtet till Tackstener men han kunde intet få igän honom för änn han fan på ett råd han tog en Wit märr och satte sig bakfram ok söp ur ändan⁶ på märren med en Silfversked ok när Takstener detta såg kunde han intet längre bärga [så!] utan log och sade galet hafver jag sedt ok galet har jag hört men aldrig galnare Carl än du est ok vid detsamma kastade denna Trollkarlen runstaften⁷ för Takstener sägandes spark den ifrån dig han gjorde så Benet fastnade sade åter trollkarlen tramp bort honom med det andra Benet han gorde så men det fastnade och sade åter Trollkarlen tag löst med handen så slipper du Takstener tog med den ena handen ok han fastnade okså då sade till honom tag med den andra handen så slipper du vist Takstener gorde så men den fastnade såsom förr Trollkarlen sade Bit med tenderna men han fastnade med munnen

Och när nu Takstener låg såsom ett pinnesvin⁸ ihopknyter kunde hvarken röra hand eller Fot mante Trollkarlen honom till kyrkan hvarest han blef inväldad genom Norra dören på Lärderbro kyrka i en graf och dörren blef igenmurad som ännu synes och Trållkarlen kastade på honom bly och sade ligg til det rotnar Takstener sade må göra det lefver jag väl ut Så tog han en Björnnahud och kastade på honom ock sade ligg här ett år för hvart hår (:år:) Takstener svarade så länge lefver jag väl det tar väl en gång ände så tog Trollkarlen och kastade Lind-kål på honom och sade ligg til det rotnar då svarade Takstener det sker aldrig; och dermed blef Takstener rolig och sedan hade ingen oro af honom eljest för en god tid skall vara händt att när en Dödgräfvare skulle grafva åt ett lik en graf ok han kom för när Takstens graf [gaf] Takstener til et rop och sade Intet närmare detta korteligen om den gamle Takstener.»

I »Läsning för folket» tillägges det efter anförandet av denna sägen: »Man igenkänner lätteligen i denna berättelse om Trollkarlen och den gamle Taksteiner en något förändrad uppfattning av fornsagan om Kettil Runskes strid med Gilbert». Denna saga har omedelbart förut meddelats i tidskriften efter berättelser från Östbo härad i Småland, från Visingsö ock från Skåne. Den anföres redan av OLAUS MAGNI i hans *Historia de gentibus septentrionalibus*, som däråt egnar ett särskilt kapitel, med överskrift »De mago ligato»⁹. Säggen omförmäles även av RUDBECK i hans *Atlantica*¹⁰, av LENÆUS i *Delsboa illustrata*, av Sjöborg i hans »Samlingar» m. fl. Säggen torde hänföra sig till hedendomens strider med kristendomen¹¹, den senare representerad av någon, för övrigt obekant, utländsk missionär.

Denna berättelse är i sin gottländska form säkerligen uppsatt efter på den tiden gängse gottländska folksägner. Sin fragmentariska form har den nog avsiktligt fått av upptecknaren, för att den därigenom skulle förefalla mera intressant ock ålderdomlig.

Som man finner, innehåller denna uppteckning intet om vem den däri s. k. Takstener varit i livet ock varför han blivit en gengångare. Detta har förmodligen upptecknaren ansett vara allmänt känt ock därför utelemnadt det. Emellertid ha vi nyss hört, att HILFELING i inledningen till sitt meddelande om

Taksteinsäggen omtalat, det »den gamle Taxtein», såsom han där kallar honom, »i lifstiden varit en öfvermodig, grym man» ock därför efter döden blivit ett spöke.

I ett tillägg efter Molijnus' berättelser säger HILFELING utförligare härom: »Att denne Taxtein i lifvet varit en orolig, Högmodig och grym man, berättas allmänt. Han mördade sin Prest inför Altaret, men blef af allmogen förföljd och ihjälslagen i Lädbro presthus.» »Jag har legat», tillägger HILFELING, »i samma antiqva rum, där han säges blifvit mördad». Sist har HILFELING här det märkliga yttrandet: »Hans grafsten utmärker förblommeradt dess hastigt timade Död». Vi återkomma snart till detta sista uttalande.

I utförligare framställning meddelas sägnerna om Takstejnar senast år 1868 i »Gotlands läns nyaste tidning», där den gottländske skriftställaren A. T. SNÖBOHM (signaturen Alf) i en samling »Gutniska Sagor och Sägner» berättar dem. Han anför först sägnen om prästens ijälsläende av »den gamle Takstejnar» ock denna senares dödande av allmogen, vilket här säges ha skett även i kyrkan. Därefter berättas åtskilliga spökhistorier, som tilldragit sig efter Takstejnars död i hans förra hem, ock i dessa historier är Takstejnar förvandlad till spöke. Så anføres, hurusom han genom en pigas rådighet att slå hett vatten över hans ben blifvit för alltid förjagad från sitt hem ock därefter bosatt sig uti en äng, vari fanns ett kärr. Här fortsatte han sitt spökeri. För att slippa detta skickade man, berättar folksäggen, till Sverige efter den vittberömda trollkarlen Kettil Runske, som med sin mäktiga runkavle kunde binda troll. Han skulle nu binda Takstejnar. Därpå anføres sägnen därom ur samma handskrift¹², som HILFELING avskrivit, ock till denna berättelse lägges åtskilligt ur muntlig folktradition. Här må av detta blott anföras det, att Takstejnar yttrat, att alla havande kvinnor, som ginge över hans grav, skulle få missfall. »För den skull, heter det, skall kyrkodörren, vid hvilken hans graf var belägen, blifvit tillmurad, på det ingen hafvande qvinna skulle gå öfver Takstejnars graf. Vestra dörren är igenmurad sedan lång tid tillbaka.»

Emellertid anför SNÖBOHM sägnen om den ijälslagne prästen från tre andra kyrkor (Grötlingbo, Anga ock Guldrupe) på Gottland, ock han anför skäl, som tala för att den ursprungligen

tillhört någon av dessa (Grötlingbo eller Guldrupe); den skulle då först sedan blivit överförd till de andra.

Vad kan då ha föranlett, att denna sägen blivit lokaliserad även till Lärbro? Om vi sammanställa prof. LINDSTRÖMS förut anförda översättning av stenens ord »Crimina deplora» med »begråt (hans) brott» ock därtill lagda upplysning: »Sägnen berättar om denne bondes onda gerningar» med konduktör HILFELINGS nyss anförda skriftliga anmärkning: »Hans grafsten utmärker förblommeradt dess hastigt timade Död», vilka senare ord tydligen syfta på gravinskriftens uttryck »vitæ cito præterit hora» ock »mors venit absque mora», så kunna vi lätt förstå denna den historiska sägnens lokalisering till Lärbro. Man har tolkat inskriften så, att under stenen en man låg begravnen, som begått ett brott ock som fått en hastig död¹³. Då låg det ju rätt nära till hands att tänka på sägnen om den bonde eller — mera modernt uttryckt — godsägare, som mördade en präst ock därför själv blev ijäslagen.

*

Mot denna lokalisering av sägnen kunna emellertid kraftiga skäl anföras.

Först ock främst måste det framhållas, att det är i högsta grad osannolikt, att den man, som begått ett brott av nämnda slag ock därför blivit av sina församlingsbor ijäslagen, skulle fått sin begravningsplats i kyrkans kor ock en prydlig gravvård över sig där¹⁴.

Någon torde möjligen erinra om drotsen Bo Jonsson, som mördade en av sina fiender inför högaltaret i gråbrödernas kyrka i Stockholm, men dock fick sin grav med gravhäll ock inskrift i Vadstena klostets kyrka. Men för det första var det ej kyrkans präst han mördade; för det andra blev hans brott ostraftat både av landets lag ock av Lynch-lagen; ock för det tredje blev han dock ej begravnen i den kyrka, där mordet skett.

Vidare måste vi säga, att sägnens lokalisering till Lärbro kyrka ock Nils Takstens grav säkerligen beror på en missuppfattning av gravinskriftens betydelse. Det är nämligen uppenbart för envar, som i våra dagar med nykter kritik prövar dess innebörd, att det icke kan vara tal om att med orden »crimina deplora» avsetts att angiva, att en missdådare blivit begravnen under hällen med denna inskrift. Dessa ord,

liksom det övriga innehållet av inskriftens två sista värstrader — distikonet — som äro ställda till inskriftens läsare, »qui legis hic», avse att uppmana honom att bedja: »ora!» — att besinna livets korthet: »vitæ cito præterit hora» — att i tid, innan döden drabbar honom, avbedja sina synder: »crimina deplora! mors venit absque mora». Det bör alltså översättas: »Du, som läser här, ... begråt dina synder!» Att ordet *crimen* i det medeltida katolska kyrkospråket användes i samma mening som *peccatum*, »synd», kan man finna t. ex. av Lundabiskopen Andreas Sunesons hexametriska dikt *Hexaëmeron*. I index till professor GERTZ' upplaga därav heter det: »*crimen*, sæpe = *scelus*, *culpa*, *peccatum*». Det mänskliga livets korthet är en bekant kyrklig tanke. Därmed avses ju i regeln icke ett liv kortare än det vanliga människolivet. De anförda orden behöva därför ej alls syfta på någon i förtid död person. Men å andra sidan är det ej omöjligt, att dessa ord blivit valda, emedan den under hällen begravne mannen dött en hastig, för tidig död. Så mycket av sâgner kan vara sant.

Den uppfattning av inskriftens två sista rader, som jag nu framlagt, får en avgörande bekräftelse genom en jämförelse mellan dessa två sista rader ock inskriftens två första värstrader med hänsyn till värsernas beskaffenhet, deras metriska byggnad ock poetiska värde. De två första värstraderna (vilka för övrigt äro avfattade på dåligt latin):

Mille ducenteno bis bino septuageno

In Martis Nonis obiit Taxten Nicolaus

äro ju i metriskt hänseende tarvliga därutinnan att, oaktat den första värstraden är rimmad på för leoninska värser övligt sätt, den andra är orimmad. Detta är så mycket mer påfallande, som de två följande värserna, eller distikonet

Qui legis hic, ora! Vitæ cito præterit hora.

Crimina deplora! Mors venit absque mora.

äro rimmade med det slags fyrdubbla välljudande medeltidsrim¹⁵, som hos någon av medeltidens metriska författare förvärvat åt värsslaget, bestående av ett sålunda samrimmande distikon eller hexameterpar¹⁶, namnet »*versus concatenati*» eller »*samman-kedjade värser*»¹⁷.

På tal om värsernas metrik må det framhållas, att *Martis* i andra värstraden icke beror på meterfel för *Martiis*¹⁸, utan är

fullt riktigt enligt medeltidens poetiska språkbruk. I stället för den vanliga formen **Martius** för månaden »mars» användes nämligen i den medeltida poesien även formen **Mars**, gen. **Martis**, eller gudens namn, alldeles som man i stället för **Januarius** ock **Februarius** använde de kortare formerna **Janus** ock **Februus**¹⁹, således i alla tre fallen de gudars namn, av vilka månadsnamnen ansågos vara bildade. Även **Janus** ock **Februus** förekomma i arbeten av svenska medeltidsförfattare²⁰. Jag nyttjar tillfället att påpeka ett hittills vanställt ock missförstått ställe, där **Janus** förekommer i meningen av **Januarius**. I det i klingande medeltida rimmade hexametrar av omväxlande slag²¹ avfattade epitafiet över konung Magnus Ladulås, vilket finnes upptecknat på inre pärmen till en handskrift i Kongl. Biblioteket i Stockholm, innehållande Stockholms minoriters (gråbröders) **diarium**²², vilket epitafium antagligen har varit inbudd i den gravvård, som i Riddarholmskyrkan funnits över Magnus Ladulås²³ före den nuvarande — denna är uppsatt av konung Johan den tredje ock försedd med ett epitafium i klassiska, således orimmade distika — förekommer följande vär:

Jani ter quina migravit luce calendas,
d. v. s. »han bortgick den femtonde dagen före den första januari», d. v. s. efter romersk kalenderberäkning den 18 december. **Calendas Jani** är detsamma som **Cal. Januarii** eller på klassisk latin **Kalendas Januarias**. I 300 år, alltför **Messenius** i hans »Tumbæ» till ock med **Klemming** i våra dagar i hans arbete »Latinska sånger från Sveriges medeltid», har emellertid här i stället för det i handskriften värligen stående **Jani** av alla avskrivare ock utgivare felaktigt lästs **Jam**, varigenom metern förstöres ock värden blir alldeles meningslös med **Calendas** utan angiven månad!²⁴

Men jag återkommer till formen **Mars** för månaden. Denna form är av särskilt intresse för svenskan, emedan vår svenska namnform **Mars** kanske bör förklaras därur, ej ur **Martius**; jämförelsen med lågtyska **Märte**, holländska **Maarte**, medelhögtyska **Merze**, varav nyhögtyska **März**, synes visa detta.

Vi återgå efter denna utflykt till jämförelsen mellan de båda strofhalfterna i vår gravskrift.

I poetiskt hänseende äro ju de två första värserna helt tarvliga. De innehålla blott en enkel dödsnotis utan spår till poe-

tiska vändningar, medan de två sista däremot ha en viss poetisk schwung.

Begrundar man närmare dessa omständigheter, frestas man starkt till det antagandet, att de båda delarna av den fyrradiga gravinskriften, de två första värsladerna ock de två sista, ha ett helt olika ursprung. De två första raderna förmodar jag härröra från en vid latinsk diktning mindre van gottländsk författare, de två senare torde härflyta från en övad latinsk diktare — eller rimmare, om man så vill. Denne senare har antagligen icke varit någon gottlänning, utan distikonet har kommit till Gottland från något annat land, i det att det varit ett den katolska kyrkans »commune bonum»²⁵, som blivit använt här i Nils Takstens gravinskrift för att förgylla upp dess tarvliga början. Det har sålunda från början icke haft något med denna man att göra.

Av intresse skulle vara att kunna uppvisa det ifrågavarande distikonet annanstädes ifrån. Detta har emellertid icke lyckats mig. Dock har jag återfunnit den sista satsen »Mors venit absque mora» — åtföljd av en så lydande andra värshalva: »Tu nocte dieque labora!», som visar den föregående satsens allmänna karakter — i de s. k. Proverbia Wiponis, en samling rimmade latinska ordspråk från 1100-talet²⁶.

Till stöd för min mening om gravinskriftens tillkomst genom sammanfogande av två olikartade beståndsdelar kan jag åberopa ett intressant motstycke från en annan medeltida gravvård.

På en gravsten i Fornåsa kyrka i Östergötland, varav enligt benäget meddelande från kyrkoherde G. EDMARK två fragment med inskriftdelar i majuskler finnas kvar i kyrkans vapenhus, har, enligt BROOCMAN²⁷, följande inskrift funnits:

Junge polo, Christe! quos constringit lapis iste!

Hic Nicolaus enim sua cum Margareta quiescunt.

Översättning: »Förena i himlen, o Kristus! dem, vilka denna gravsten sammanbinder! Ty här vila Nils ock hans Margareta».

Det är icke svårt att inse, huru denna gravinskrift tillkommit. Först har dess kompositör, att jag så må säga, tagit en inom kyrkan bekant, så till innehåll som form förträfflig inskriftsformel för gravar, som gömma man ock hustru tillsammans, ett commune bonum för gravvärsfabrikanter, ock sedan

har han därtill fogat av egen fatatur den till innehållet tarvliga, till den metriska formen ytterst underhaltiga slutvärsen (obs. meterfelen: suå **Märgaretä**), som är orimmad, oaktat den föregående värsen är leoninsk.

*

Sedan nu, såsom ovan nämnts, gravinskriften över Nils Taksten blivit missuppfattad ock sägnen om mördaren, som själv blev ijälslagen, blivit lokaliserad till denna grav, fortgick sägnens utbildning hastigt. En mördad illgärningsman blev efter allmän folktro en gengångare, ett spöke. Åt spöket gavs ett mera nationellt namn än Nikolaus; tillnamnet Taksten, vartill vi straxt återkomma, ombildades till Tak-stainar, Taksteinar eller Takstener (jfr fno. Steinarr, fsv. Stenar). När så sägnen om Kettil Runse kom från fastlandet över till Gottland²⁸ ock denne trollkarl borde ha en nationell gottländsk motkämpe, befanns spöket Taksteinar så populärt, att det utvaldes därtill. Ock så var Taksteinar-mytten snart färdigbildad.

Att folkfantasiens bemäktigar sig en gammal gravsten, sedan dess inskrift eller bilder²⁹ — eller båda delarna — blivit missförstådda, detta är icke något nytt. Professor DIETRICHSON har i första häftet av Nordisk Universitets-Tidskrift i den intressanta uppsatsen *Folkfantasiens sagndannende virksomhed overfor kunstverker* meddelat ett nästan komiskt exempel därpå i sägnen om Montefiascone-gravstenen med dess vittbekanta inskrift »Est-est-est! Propter nimium est Dominus meus Johannes de Fuciis hic mortuus est, varav Montefiasconevinet »Est-est-est« fått sitt namn. Ock bibliotekarien BYGDÉN har i en skarpsinnig uppsats³⁰ visat, att ursprunget till den historiska myten om Fale Bure är att föra till en gammal gravsten i Sköns kyrka i Medelpad, vars vapenbild ock möjligen ock nu nästan utplånade inskrift blivit missförstådda. Från Vadstena klosterkyrka har man ett exempel i den folksägen, som uppstått rörande den gemensamma gravstenen över riksdrotsen Bo Jonsson, hans son härr Knut ock dennes maka Ermegard Bülow: vapenbilden på den sistnämndas vapen, som utgöres av fjorton guldmynt, s. k. besanter, vilka se ut som kulor, berättas utmärka fjorton gårdar, som Bo Jonsson skulle hava skänkt till kyrkan för att få begravas fjorton alnar inom kyrkans murar³¹.

Jag har kallat detta föredrag »En svensk mytbildning i nyare tid». Det återstår nu att motivera denna tidsbestämning. Gravvården med sin inskrift härrör från 1274, såsom vi hört. Med vad rätt säges det då, att den mytbildning, som utgått från denna inskrift, härrör från »nyare tid»? Varför icke lika gärna från medeltiden, som räckte ännu 250 år efter Nils Takstens död?

Se här mina skäl. Hela Taksteinar-myten grundar sig, som vi sett, på en missuppfattning av den latinska värsifierade gravinskriften ock särskilt av den del därav, som jag antagit vara en inom den katolska kyrkan allmänt känd ock nyttjad gravinskrift. Det är nu tydligen mindre antagligt, att ett så svårt missförstånd, som här ägt rum, skulle ha inträffat, medan ännu katolska präster funnos, som måste antagas känna inskriftens rätta betydelse ock kunna förklara den för menige man.

Men annat blev förhållandet, när reformationen infördes. Det tvära avbrott i kyrkliga traditioner, som därmed följde, medförde bland annat även den värkan, att den andliga latinska diktning, som idkats inom kyrkan, upphörde samt utbyttes mot en diktning i delvis annan anda ock i andra, reformerade former. Detta skedde för övrigt icke blott genom religionsförändringens tillskyndelse, utan därtill medverkade också den allmänna nya andliga rörelse, som är känd under namnet humanismen. Det återvändande till de klassiska diktmönstren, som denna bland annat predikade, medförde, att ett annat uttryckssätt, ett annat ordval, än den katolska kyrkans, inkom i dikten, även då den nyttjades i kyrkans tjänst, ock gjorde även med ens slut på den rimmade latinska medeltida poesien.

I stället för de medeltida latinska hexameterna (ock pentameterna) med deras allmänt vedertagna medeltidsregler, såsom rimflätningar av många växlande slag, cesurförlängning, undvikande av elision med förkärlek för hiatus, ombildad metrisk valör för en mängd grekiska lånord³² ock enstaka latinska ord³³ m. m., vilka värsslag under medeltidens senare del voro så omtyckta ock allmänt använda, framträda nu plötsligt såväl inom den religiösa som inom den världsliga dikten de efter den strängt klassiska metriken lagat bildade, således bland annat orimmade, hexameterna ock pentameterna. Övergången sker hos oss, som sagt, ytterst hastigt ock har karakteren av en fullkomlig metrisk

revolution eller rättare restauration. Ännu i början av 1500-talet, senast, så vitt känt, 1520, diktade dåvarande kaniken i Skara, sedermera dess förste protestantiske biskop, den lärde SVENO JACOBI, ett antal rimmade hexametriska dikter på latin i äkta medeltidsstil.³⁴

Redan ett par årtionden därefter, sedan med den första Vasakonungen reformationen ock humanismen hållit sitt intåg i vårt land, voro sådana värser omöjliga ock hade den latinska diktningen hos oss fullständigt återvänt till de antika mönstren, få obetydliga fall av avsiktlig efterhärming av den rimmade medeltidsvärsern undantagna³⁵.

Jag kan ej underlåta att här i förbigående påpeka det egendomliga ock, så vitt jag vet, hittills ej förklarade förhållandet, att den rimmade hexametern, sedan den förvisats från latinet, i Norden trängde in på det inhemska språkets område. I Danmark skedde ju detta genom ARREBOE, i Sverige — för att ej nämna ett litet försök av BURE — genom STIERNHIELM, SPEGEL m. fl. Till Tyskland kom detta bruk från Sverige, i det en svenskfödd man, CARL GUSTAF HERÄUS, där för första gången 1713 skrev rimmade tyska hexametrar ock pentametrar.³⁶

Sedan den gamla medeltida diktningen sålunda blivit både till innehåll ock form främmande för landets folk ock särskilt för prästerna, då kan det lätt tänkas, att ett missförstånd av inskriften i fråga kunnat uppkomma, i all synnerhet som de första nya lutherska prästerna säkerligen i bildning stodo efter de gamla katolska ock särskilt nog fingo sakna den undervisning i kyrklig diktkonst, som hörde till de senares prästerliga uppfostran ock på vars frukter vi torde ha många prov i de över hela landet förekommande värsifierade medeltida latinska gravinskrifterna — ensamt från Gottland kunna omkring 50 dylika uppvisas³⁷.

En mindre bildad luthersk präst vid 1500-talets mitt har kanske för nyfikna församlingsbor oriktigt tolkat Lärbrogravens inskrift, på sätt ovan visats, ock så har folkfantasiens bemäktigat sig densamma.

Det kan till det sagda tilläggas, att det ju bör ha åtgått en ej alltför kort tid, innan den gamla traditionen om den verkliga Nils Taksten kunnat utbytas mot en ny om en illgärningsman vid detta namn ock slutligen om spöket Taksteinar.

Därmed tror jag mig ha givit ganska talande skäl för min mening, att den mytbildning, varom här är fråga, tillhör nyare tid, ej medeltiden.

*

Ett spørsmål av intresse återstår ännu att besvara.

Vem har i verkligheten den i gravinskriften s. k. *Texten Nicolaus* varit? Jag skall lemna de upplysningar till denna frågas besvarande, som numera stå att få.

Namnet har ovan i översättningen av gravskriften återgivits med *Nils Taksten*. Det berättigade i denna omkastning av den ordning, namnen intaga i gravinskriftens andra värstad, framgår av en jämförelse med åtskilliga andra fall, där på samma sätt som här i gravinskrifter på värs tillnamnet står före förnamnet, t. ex. *Halgvi Haldiandis = Haldiand Halgvi, Kirkebynga—Olavus = Olof Kirkebynga*³⁸. Eljest, där ej metern fordrar motsatsen, sättes på vanligt sätt tillnamnet efter förnamnet; sålunda i andra gravinskriftvärser: *Botedis Halgvi, Halvidus Segby*³⁹. Ock så är i prosaiska inskrifter det allmänna förhållandet, t. ex. *Ømundus Segby, Thomas Lokarum, Botolf Dune, Botulf Kattelund, Jacob Eyksta*⁴⁰.

Som vi se av dessa exempel, alla utom ett hämtade från majuskelinskrifter, voro tillnamn tagna av gårdsnamn redan före 1400-talet brukliga på Gottland. Ja sådana voro där ytterst allmänna. Detta kan här förtjäna att framhållas, enär det åtskilliga gånger på senare tider starkt betonats av framstående forskare, både språkmän ock historiker, att — såsom en yttrar sig — »det visserligen hos andra folk vanliga, direkta upptagandet af ett ortnamn som familjenamn icke hos oss någonsin, hvarken då [= på 1500-talet] eller senare, varit brukligt» eller, såsom en annan säger, att »det ej förekom i Sverige», att man »tog tillnamn direkte från stamgodset», vilket säges vara »ett obestriddligt förhållande»⁴¹. Dessa yttranden ha fällts vid den för åtskilliga år sedan förda diskussionen om Vasanamnets ock Vasavapnets ursprung.

Som man finner av det här förut anförda, bör ett undantag göras för Gottland. Ja, det förtjänar att här ytterligare nämnas, att ansatser till ett dylikt bruk obestriddligen funnits även på Sverges fastland under medeltiden. Jag skall här blott påpeka följande särdeles anmärkningsvärda fall. Det finnes en svensk

medeltida frälseätt, förande i sitt vapen en lilja mellan två jorthorn — för övrigt märkligt såsom befintligt i det äldsta bevarade svenska adliga sigillet (av år 1219) — av vilken ätt flere medlemmar redan under medeltiden kallade sig **Boberg**. Redan på 1200-talet bäres detta tillnamn av en ättmedlem, riddaren ock konung Magnus Ladulås' råd **Laurentius Boberg**, vars bevarade sigiller av 1277 ock 1292 bära inskriften **S(igillum) Laurencii Boberg** (tillnamnet skrives även **bobyrg**; så i två brev av 1291, Sv. Dipl. I: 116, 117). Detta **Boberg** är ju tydligen ursprungligen ett ortnamn. **Bobärgs** härad finns ännu i Östergötland ock flera byar ock gårdar med detta namn i flere provinser (Östergötland, Västergötland m. fl.). Hos **B. E. HILDEBRAND**, Svenska Sigill, 2: 60, heter denna släkt »**Bobergs-ätten**»⁴².

På 1300-talet förekommer en annan ätt **Boberg(h)** (med en flygande skäkta i vapnet), varav en medlem, herr **Lars Boberg**, blev biskop i Västerås i senare hälften av 1300-talet⁴³.

Ett annat märkligt ock oomtvistligt fall är följande. En medlem av **Bielke-ätten**, förande **Bielke**-vapnet ock bosatt i Småland, som just förmodas vara **Bielke-ättens** hemtrakt, kallas i flere diplom ock i bevarade sigill av 1341 ock 1343⁴⁴ **Nicholaus Dannæs** eller **Dannes**, i andra handlingar **Nils Turesson**. Detta **Dannæs** är uppenbarligen ett som tillnamn använt ortnamn. (Detta exempel har dr **K. H. KARLSSON** för mig påpekadt.) En gård ock en socken av detta namn finnas ock i Västbo härad av Finnveden i Småland, nu skrivna **Dannäs**⁴⁵.

Dessa fall⁴⁶ äro ju för historikerna välbekanta; men man synes alldeles hava glömt bort dem vid den här föreliggande frågans bedömande eller också stundom ha uppfattat dem oriktigt.

På grund av de nu anförda gottländska exemplen på ortnamn använda som tillnamn samt av de nu befintliga gårdsnamnen i Lärbro socken **Stora** ock **Lilla Takstens** (**Taksteins**) kunde det synas ligga närmast att förklara **Taksten** som ett gårdsnamn, som upptagits som tillnamn. Åtskilliga betänkligheter mot en dylik förklaring kunna dock framläggas.

Först är det då att märka, att **Taksten** i denna form svärigen kan vara ett ursprungligt ortnamn. Ordet **Taksten**, som nu i riksspråket torde vara nästan obrukligt — det upptages

ännu i Dalins stora ordbok, men med hänvisning till sitt synonym — betyder nämligen **taktegel**⁴⁷. Ock ett sådant ord lärer väl ej ha kunnat användas som ortnamn ensamt. Däremot kan av detta ord ett gårdsnamn som **Þakstainsgarprin** eller **Þakstaingarprin** tänkas ha bildats på gottländska, utmärkande en gård, vars hus haft taktegel till skillnad från andra gårdar, vilka blott haft torvtäckta tak, eller där taktegel tillverkades. Jämföras därmed kunde nu levande ortnamn som **Tegelstorp** (i Skåne), **Tegelsmora** (i Uppland), **Tegelgården** (Skåne) m. fl. dylika. Men med detta antagande möter den svårigheten, att det knappast förefaller sannolikt, att av detta sammansatta ortnamn redan i medeltiden genom förkortning en namnform **Takstains** eller **Takstain** använts som ortnamn. Jag kan ej uppvisa säkra analogier därtill. Gårdsnamn på -s av mansnamn, varav många finnas på Gottland, t. ex. **Smiss** = »Smedens», **Ejmunds**, äro icke analoga, ty i dessa fall har väl icke någon verklig sammansättning med det (nu underförstådda) **garpr** ägt rum, utan blott en sammanställning av en genitiv med ett huvudord: **Smiss garper**, »smedens gård» o. s. v.⁴⁸

Det torde därför vara möjligt, att en annan förklaring av namnet **Taksten** är den riktigaste. Om man erinrar sig en sigillinskrift i majuskler från Gottland, som lyder sålunda: **S(igillum) Movrici Stenhus** ock förekommer (enligt Lindström⁴⁹) på »ett vackert sigill i sköldform, likt ridderliga sigill från slutet af 1200- och början af 1300-talet» (således från en tid ej mycket senare än Nils Takstens), vilket har en bild av ett gammalt hus med trappstensgavlar ock sålunda tillhör de så kallade »armes parlantes» eller »redende wappen», d. v. s. sådana vapen vilkas vapenbild motsvarar familjenamnet; vidare att i Sverge funnits en adlig ätt med namnet **Tegel**, vilket namn tydligen är hämtat från vapnet, som är tre tegelstenar⁵⁰; ock slutligen att i STRELOWS »Guthilandske Cronica» en **Mickel Taksten** i Ledebroe [= Lärbro] nämnes — i Spegels »Rudera Gotlandica»⁵¹ kallas han **Michel Takstein** — bland de säs »for-nemme Adelsmænd oc Høfdinger», som voro Gottlands allmoges »førere» i striderna mellan Visby borgare ock landsborna år 1288⁵²: så kunde man vara frestad att förmoda, att Nils Taksten, som säkerligen var en nära släkting, kanske fader eller broder

till Mickel Taksten, tillhörde en adlig släkt, som i sitt vapen bar ett taktegel eller flera dylika⁵³, varav släktnamnet bildats⁵⁴.

Av det sålunda uppkomna tillnamnet **Taksten**⁵⁵ har sedan gårdsnamnet **Takstens** (**Taksteins**) bildats. På Gottland förekomma nämligen en stor mängd gårdsnamn, som äro bildade av mansnamn, varvid ofta ägarens tillnamn i stället för förnamnet användes som bildningselement. Jag skall anföra ett par exempel därpå. I Bunge socken finnes en gård, som nu heter **Ducker**. Då man nu vet, att i Bunge två medeltida gravstenar finnas, den ena från 1294, den andra från 1351, med latinska majuskelinskrifter, vilka omtala, att den förre gravstenen lagts över en man, som var »pater **Botulfi Dukour**», den andra över »uxor **Botulphi Ducka**»⁵⁶, så är det all anledning att antaga, att gården är uppkallad efter detta den forne ägarens tillnamn **Ducka** (docka), som vanligt vid bildning av gårdsnamn på Gottland satt i genitiv: **Duckur** (med den egendomliga gottländska genitiven på -ur av feminina ö-n-stammar), varav blivit **Ducker** (jfr **Långers** av **Långjur**; på en gravsten av 1353 med latinsk inskrift står: in **Lengivm**)⁵⁷. I förbigående sagt se vi, att i nyss anförda latinska exempel tillnamnet **Ducka** är än oböjt efter förnamnet i genitiv, än böjt. Jag påpekar det, emedan det är av vikt att erinra sig detta vid bedömande av vissa tillnamns riktiga form. Med det manliga tillnamnet **Ducka** kunna jämföras sådana gottländska medeltida manliga tillnamn som **Butta** (fisknamnet), **Hyna** (höna), **Kista**⁵⁸.

Andra exempel äro det nuvarande gårdsnamnet **Lauks** i Lokrume socken — en **Gerwidus Lauk** nämnes i en gravinskrift av 1380 från Lokrume⁵⁹ — vidare **Hardings** i Vall, **Kallings** i Follingbo, som erinra om två medeltida gottländska folkhöfdingar **Peter Harding**⁶⁰ ock **Bottel Kalling**⁶¹ från nämnda socknar m. fl.

Gent emot möjliga invändningar mot nu gjorda försök till förklaring av namnet **Taksten** vill jag först ock främst framhålla att, om det också är sant, att i Sverge den stora mängden av levande medeltida adelsätter av inhemskt ursprung med »armes parlantes» först flera århundraden senare än den tid, det det här är fråga om, nämligen på 1500- ock 1600-talen, fingo sina mot vapenbilderna svarande familjenamn, såsom **Banér**⁶², **Bielke**, **Giös**, **Horn**⁶³, **Leijonhufvud**, **Lillie**, **Lilliehöök**, **Oxen-**

stierna, [Roos⁶⁴], Rosenstråle, Rålamb, Silfversparre, Sparre, Ste(e)nbock, Stålhandske, Svinhufvud, Ugglå, Ulf sax (eller Ullsax)⁶⁵, så träffas dock redan på 1200- och 1300-talen ett antal dylika adliga namnbildningar på svenska fastlandet, ehuru dessa ätter nu mästadels äro utdöda. Exempel på det sagda äro: And, Mus, Ængel, Læma, Baat, [Blapanna?], Gædda, Duwa, Siik, Simpa, Strale, Stut, Trolle (Trulle) samt Oxe⁶⁶.

En sådan namnbildning som den här förut av mig till förklaring av namnet Nils Taksten föreslagna, enligt vilken tillnamnet skulle ha bildats efter personens vapenbild, kan sålunda mycket väl tänkas ha skett på Gottland inemot slutet av 1200-talet. Tyskt inflytande kan också väl tänkas ha där medverkat — den nämnda släkten Stenhus (von dem Steinhauss) är en tysk medeltidssläkt från Hannover. Det kunde emellertid också tänkas, att familjen Taksten inkommit från Tyskland till Gottland (ty. Dachstein har samma betydelse som det svenska ordet). Att de två älsta kände släktmedlemmarna buro icke-nordiska förnamn (Nils, Mickel), talar i någon mån för utländsk härkomst. Att framför tillnamnet på 1300-talet i latinsk täxt de brukas — t. ex. Fridgerus de Thaksten i Visby minoriterbröders diarium⁶⁷ — oaktat namnet enligt nu gjorda förklaring ej ursprungligen skulle vara ett gårdsnamn, talar kanske ock för utländskt ursprung. Av den nyss anförda tyska familjen Stenhus känner jag ett annat medeltidssigill än det med inskriften S(igillum) Movrici Stenhus, som här förut omtalats, nämligen ett i ett brev av 1342 med inskriften S(igillum) Conradi de Sthenhus⁶⁸; således nyttjas även i detta fall, där tillnamn ock vapenbild motsvara varandra, tillnamnet än med de framför, än utan preposition.

Vidare må det anmärkas, att STRELOWS nyss anförda uppgift om »fornemme Adelsmænd» på Gottland vid denna tid — han understryker den ytterligare genom att tillägga: »Thi der hafuer været møgen Adel i Landet, som Nafnene oc Vabene gifuer tilkiende» — ej får tillbakavisas såsom helt otillförlitlig, om den också kanske är något överdriven. Det fogar sig nämligen så lyckligt, att en gravsten över en annan av de såx nämnda hövdingarna från 1288 ända till senaste tider funnits kvar — den är numera, skamligt nog, illa sönderslagen ock splittrad i bitar, varav några förkommit — ock på denna grav-

häll, som varit lagd i Valls kyrka över stoftet av Gottlands kanske största medeltida nationaljälte, **Peder Harding i Vald**, såsom han kallas på det anförda stället hos **STRELOW** — honom vilken den värsifierade latinska gravinskriften å stenhällen, där han kallas **Petrus Harding**, prisar med de stolta orden:

Petra suæ gentis fuit et constantia mentis,
vilken på annat sätt förut tolkade⁶⁹ sats⁷⁰ jag skulle vilja översätta sålunda:

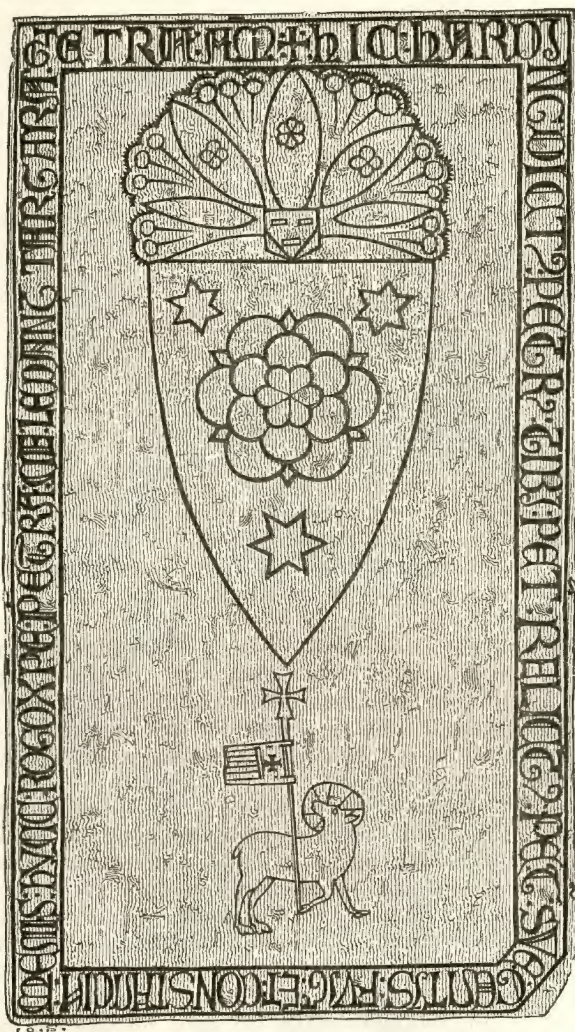
Han var sitt folks klippa ock en fast karakter — på denna gravhäll, säger jag, finnes ett ståtligt adligt vapen inhugget. Jag hänvisar till avbildningen som här, s. 21, återgives efter Hildebrands Sveriges Medeltid II: 588, III: 445.

På tal om vem Nils Taksten i livstiden varit, kan det till sist omnämnas, att i en roman »Taxteinaren»⁷¹ den under denna benämning såsom bokens jälte skildrade Nils Taksten, vars levnad fått en högeligen romantisk utsmyckning — han göres här till en historisk (ej till en mytisk personlighet), ock av sägnet medtages blott prästmordet, som han skulle ha gjort sig skyldig till, ock hans eget dödande därefter — säges vara en oäkta son till Eskil lagman i Västergötland av Folkungaätten, över vilken härstamning till yttermera visso en stamtavla meddelas! Detta är naturligtvis helt ock hållet en fri uppfinning av romanförfattaren.

Namnet Taksten må emellertid vara att förklara huru som helst. I hög grad sannolikt synes det i alla händelser vara, att **Nils Taksten**, vars nära samtida frände var en hövding för Gottlands allmoge, tillhörde en ansedd släkt, vare sig att denna var en odalmannasläkt eller en adlig ätt. Då han själv fått sin ansehlga gravvård i sin församlingskyrkas kor, är det väl antagligt, att han även själv varit en ansedd man.

Den dystra ock trolska vävnad, som sagan hittills ostört fått spinna kring den gottländske stormannens grav, har nu, som man hoppas, för alltid slitits sönder. Trollkarlens runkavle har icke längre någon makt över Nils Taksten i hans grav. Må hans minne i stället tagas i den vetenskapliga forskningens hägn!

Hans gravsten, som lyckligtvis bevarats länge nog, för att hans ära skulle kunna återupprättas, har på senaste tider vid

Peter Hardings gravhäll.

Inskriften lyder: Hic Harding dictus Petrus tibi, petra! relictus.
 Petra sue gentis fuit et constancia mentis.
 Hunc rogo, Christe petra! ne ledant tartara tetra.

en reparation av kyrkan blivit sönderslagen⁷², ock hans grav har på samma gång blivit förstörd. Delarna av gravstenen hava dock åter sammanlagts i kyrkans golv, men å en annan plats, än där hans grav var⁷³.

Jag slutar med uttalandet av den önskan, att man måtte sörja för att de sista synbara minnena av den man, som spelat en så egendomlig rol i Gottlands sagohävdur som Nils Taksten, den s. k. Taxteinaren, måtte räddas från fullständig förstöring⁷⁴.

Tillägg.

Det har icke ingått i planen för denna uppsats att anställa en komparativt folkloristisk undersökning rörande förekomsten av de sagomotiv, som ingå i Taksteinar-myten, utöver hänvisningen till deras huvudsakliga ursprung från Kettil-Runske-Gilbert-myten, vilken hänvisning ju är tillfyllest för den belysning av Taksteinar-myten, som här behöves. Att även andra smärre motiv ingå i denna senare myt, sådan den berättas av HILFELING, har läsaren säkerligen av sig själv sett. Så finnes ju strax i början ett motiv, som tydligen är hämtat från gamla Testamentet: historien om profeten Jona i valfiskens buk ligger ju till grund för det, som berättas om Kettil Runskes liggande tre dagar i »en grufvelig fisk».

För övrigt kan det med ledning av de här förut (s. 6) nämnda källorna för Kettil-Runske-myten förtjäna påpekas, att denna myt liksom den därav avledda Taksteinar-myten består av två skilda delar: den första den som handlar om bindandet medelst runkavle (jfr not 8), den andra den som handlar om de övriga olika sätten för bindande (medelst bly, djurhud, lindkol). Några uppgifter om förekomsten annorstädes av ett par av dessa sagomotiv, som den fräjdade folkloristen pastor H. F. FEILBERG i Askov benäget ställt till mitt förfogande, torde förtjäna att här anföras såsom ett tillägg till den föregående framställningen.

1. Om »staven som fanger hænder og fødder».

»Tilsvarende træk kommer frem i en mængde eventyr. Helten siger: hold fast, og slæber en stor rakke bagefter sig foran slottet og får prinsessen til at le. En hel mængde er der henvist til i min Jyske Ordb. I: 639, b under 'holde ved'.

Selve fremstillingen, at hænder, fødder, mund gribes af runekavlen, har et ejendommeligt tilsvarende i Jataka nr 55 (overs. af Chalmers, Cambridge 1895), hvor helten på lignende måde overfaldes af et uhyre og fanges. Dernæst forekommer den i en mængde sydafrikanske varianter, i fortællingen 'The tar boy' hos Uncle Remus: en klæbrig tjære-dukke fanger kaninen 'Brer Rabbit'; udsigt over varianterne er givet i Jacobs Indian Fairy Tales s. 255 (London 1892). Om dette er et vandrende motiv, — det er så ejendommeligt, at man fristes til at tro derpå — eller ikke — *quien sabe?*

2. Om att »tælle hårene i skindet».

I Dania II, 213—214 har pastor FEILBERG meddelat eksempel darpå såväl från Norden som från andra land.

I Zeitschrift für Volkskunde IV: 380 har WEINHOLD härom meddelat »en række henvisninger og sammenstillinger».

Pastor FEILBERG erinrar om att ifrågavarande sägen även omtalas hos ALDÉN, »Getapulien» s. 92, ock NORDLANDER, »Mytiska sägner från Norrland», särtrycket s. 11 (ur Svenska Fornminnesföreningens tidskrift).

Noter.

1) Övertiteln, tillägg samt alla noter äro tillfogade vid tryckningen. Några smärre ändringar ock tillägg ha före tryckningen vidtagits i täxten.

2) Så uppgives det i HILFELINGS Resejournal (se därom s. 5 i det föregående). Men med »marmorn» bör förstås gottländsk kalksten, enligt vad jag på förfrågan fått veta av harr kyrkoherden CARL SIK.

3) Se *Fornkristna hymner. Svensk tolkning af JOHAN BERGMAN*. 2:a uppl. Göteborg 1895. S. 69.

4) Den rätta gottländska uttalsformen är naturligtvis **Takstainar**.

5) Jag har förgäves sökt få någon upplysning om vem denne man varit.

6) Här har tydligen ett i sammanhanget bättre passande ord såsom alltför grovt utbytt mot det nu här stående. Det är av intresse att uppmärksamma detta, emedan det i sin mån visar, att en muntlig sägen ligger till grund för uppteckningen.

7) Så handskriften; måtte vara skrivfel för runstafven eller runstafren. HYLÉN-CAVALLIUS återgiver stället med »sin Trollstaf».

8) = igelkott.

9) Bok III, kap. XVIII. — Det är den till Visingsö sig anknyttande sagan som där framställles. Den innehåller blott första hälften av ovan anförda trolleriscen, eller bindandet medelst runkavlen. En bifogad bild visar Gilbert sittande på Visingsö bunden med ej mindre än två runkavlar, en över bröst ock armar, en över fötterna. SJÖBORG (Saml. f. Nordens fornälskare, 3: 54—55) berättar, att »såsom ett minne af de nämde Trällkarlarne, voro vid Wisingsborgs slott, på yttre borggården, tvänne stora träbilder uppsatte, nämligen på västra altanen Kettil Runske med sin Runkafvel, och på den östra, Gilbertel med sin klubba». I DAHLBERGS *Suecia Antiqua* kan den, som är intresserad därav, få se Kettil Runskes gravvård avbildad(!). Visingsö-sägen är fäst vid en särskild naturföreteelse, varom se t. ex. *Nordisk Familjebok*, artikeln **Gilberts hål** (av E. Erdmann). Jfr artikeln **Kettil Runske** i samma arbete. Se ock »Vettern och dess kuster». Andra resan. Af J. BOHMAN, Örebro 1840, s. 185 f.

10) T. I, p. 701—702.

11) Att Kettil Runske är en urgammal sagofigur, synes därav, att han i en sägen från Småland, meddelad i »Läsning för folket» a. st., berättas ha fått sina runkavlar av »sjelfve Oden». Enligt andra skulle han ha stulit tre runkavlar från Oden. — Det torde möjligen invändas mot vad ovan föreslagits, att fatta sägnen såsom ett minne av hedendomens strid mot kristendomen, att i så fall väl ej kristendomens representant borde vara den besegrade ock hedendomens den segrande. Men man finge väl tänka sig, att sägnen härrör från de äldsta sammanstötningarna mellan heden- dom ock kristendom, då den förra ännu ofta blev segrande. Sedan kristendomens representant Gilbert även blivit i sägnen förvandlad till trollkarl, fanns ju intet hinder för att låta honom alltså vara den besegrade. Det finnes för övrigt en sägn- variant, från Småland, däri det heter, att »Kettil runske lät sig döpa och undervisas i christendomen» (Läsn. f. folket s. 173), vilket tyder på att man sökt jätta upp den gamla sägnen. I samma sägn heter det strax förut, att till Kettil kom »en man, benämnd Gilbert, och erbjöd sig att lära honom mångahanda wisdom och idrotter», vilken Gilbert »var bördig från Wisingsö, och en stor trollkarl». Det förra yttrandet synes tyda på ett dunkelt minne av att Gilbert varit missionär. — I P. WIESEL- GRENS »Minnes-Sånger ur Wärend», Sthm 1824, är Kettil kristen; hans motståndare jätten har där, som det uppgives efter en sägnvariant, fått utbyta namnet Gilbert mot Vising.

12) Författaren kallas dock här J. Moleijnus; denna namn- form synes ange det nygotl. uttalet av Molijnus (i → gotl. ai).

13) I Inledningen till en roman med titeln *Taxteinaren. Äfventyr från slutet af 1200-talet. Af C. G. B.* [= C. G. BJÖRK- MAN enligt benäget meddelande av bibliotekarien L. BYGDÉN], Visby 1885, anföres gravinskriften både med latinsk text ock i svensk översättning (. . . . »begråt brotten» . . . .), varefter det säges: »Inskriften synes således antyda brott, begångna af tvänne parter, och ber oss beklaga eller begråta bägges med försonlighet och tankar på det eviga». Sedan meddelas sägnen om mordet på prästen ock huru »herr Nikolaus» därefter blivit dödad.

14) I nyssnämnda roman »Taxteinaren», inledn. s. 6, finnes det tillägg till folksägnen, att »släktingarne» till den ijälslagna mördaren, Nikolaus Taxten, »skulle stuckit en penning i prester- nas hand och fått honom begravnen i koret i kyrkan samt lagt ofvannämde, från ansedde mäns grafvar oskiljaktige sten öfver hans krossade lemmar». Detta tillägg om prästernas mutande härrör antagligen från romanförfattarens fantasi; i alla hän- delser är det säkerligen av nyare ursprung.

15) För dem, som äro alldeles obekanta med medeltidens metriska regler, må det påpekas, att vid rimmen intet avseende

fästes vid kvantiteten: *örā, hörā* ock *mörā* voro sålunda fullgoda rim.

16) Detta värsslag har sitt särskilda intresse för oss, emedan detsamma är nyttjat vid det tillfälle, då svenskt språk sannolikt för första gången användes till hexameter, nämligen i de bekanta munkvärser (s. k. makaroniska värser), vilka ursprungligen torde hava haft följande lydelse:

Contigit in Lenum, duo danskir lupu for enum,

Af swenskum swenum toku dorsum verbere plenum.

(Jag har valt duo för varianten *twa*, emedan därigenom jämt en hel latinsk ock en hel svensk hexameter kan avläsas, vilket torde varit meningen med språksammanblandningen.) Dessa värseras rätta metriska karakter har i senare tider råkat i för-gätenhet, så att de pläгат skrivas som fyra kortvärser, avdelade efter rimmet, varigenom så ofta de leoninska värserna bruka vanställas, såsom man hos oss ännu på senaste tider kan få se. (KLEMMINGS fyra samlingar »Latinska sånger» lemna talrika exempel på sådant bedröfvligt vanställande av den rimmade hexameterns form; man kan där t. o. m. få se en hexameter uppdelad i ända till fem korttrader!)

Då jag ovan sagt, att det sannolikt här är första gången som svenska språket användes till hexametrisk vär, har jag förutsatt, att de nämnda munkvärserna äro äldre än de två hexametrar, som påpekats av KOCK (ock TEGNÉR) bland medeltida ord-språk; se Kock ock af Petersens arbete *Östnord. och lat. medeltids-ordspråk* I, s. 121. I dessa senare fall kunna för övrigt hexametrarna bero på en tillfällighet, vilket ej kan vara förhållandet i det första fallet.

17) Se Zarneke i *Berichte über die Verhandl. der Kön. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Classe* 1871, s. 91. Detta namn användes emellertid av andra förf. på andra slag av rimmade hexametrar, såsom dels på korsrimmande (»cruciferi») hexameterpar (se ett exempel på detta värsslag i de två första raderna av inskriften på broderiet från Holmgers grav, ill. Sveriges hist., 1877, I, s. 400 samt H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, III, s. 608), dels på slutrimmande hexameterpar, vilka dessutom hava särskilda inrim (se exempel därpå i det andra hexameterparet i sistnämnda inskrift). — Ovan anförda fyrdubbelt samrimmande värser kallas av andra medeltida värslärare »unisoni» eller »uniformes». Se W. Meyer, Radewins Gedicht über Theophilus i *Sitzungsber. der philos.-philol. Classe der k. b. Akademie d. Wiss. zu München* H. I, 1873, s. 75.

Jag kan ej underlåta att här anföra ännu ett prov på detta värsslags utomordentliga välklang. På en klocka i Frankrike läses följande inskrift (E. du Méril, *Poésies populaires latines* s. 310):

Festa sonans mando; cum funere proelia pando;
 Meque fugit, quando resono, cum fulmine grando.

Man tycker sig höra malmens klang återljuda i dessa värserader.

Allt tal om den rimmade hexameterns »onaturlighet» borde förstummas inför dylika värser; det beror också blott på en av klassiciteten närd fördom. Den även ofta klandrade »enformigheten» undveks därigenom, att de medeltida skalderna mycket ofta brukade i samma, även kortare, dikter låta olika slags rimvärser växla (se t. ex. nyssnämnda värser över Holmger samt det här s. 10 omtalade epitafiet över Magnus Ladulås).

18) Eller snarare på medeltidslatin **Martii** (**Marcii**).

19) I Du Canges ordbok förekommer under artikeln **Februus** följande medeltida distikon:

Quid defixus iners hæres, velut inter Ianum
 Februus et Martem, si tibi cura fugæ est?

20) Jag återkommer därtill vid annat tillfälle.

21) Jfr därom vad som nyss sagts i not 17.

22) Märkt A. 21; även i en yngre handskrift, se Scriptores Rer. Svecic. II: 2, s. 176, där epitafiet är avtryckt (med åtskilliga fel).

23) Se *Tumbæ. Veterum ac nuperorum apud Sveones à JOHANNE MESSENIØ, Holmiæ CIO IOC XI*, p. 39.

24) Till jämförelse kan erinras om ett epitafium över en biskop i Århus (Danmark), däri följande värserad förekommer:

In Jani deno cessit moriendo Calendas.

Se Scriptores Rer. Danic. VIII: s. 213.

25) Således något jämförligt med det bekanta värsparet:

Quisquis eris, qui transieris, sta, perlege, plora!

Sum quod eris, fueramque quod es. Pro me, precor, ora!,
 som i flere varianter förekommer på åtskilliga svenska ock norska, liksom utländska, medeltida gravstenar. Se därom mina *Inscriptiones Gotlandiæ*.

26) Se *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum dogmaticorum collectio*, Tom. IX, Paris MDCCXXXIII, där dessa ordspråk äro avtryckta å sp. 1095 f.

27) Beskrifn. öfw. Öster-Götland, 2, s. 146.

28) RUDBECK säger i *Atlantica*, a. st., rörande sägnens spridning i Sverge: »Det är intet barn i Swerige som icke weet tala om Gilbor och hans band, som skiedde på Wisingszö med en Runstaf, den Kættil Runske honom band med».

29) I *Dania* II: 124 meddelar pastor FEILBERG ett par exempel, därav det ena från Sverge, på sägner, som uppstått genom missförstånd av avbildningar på gravstenar, vilka sägner just röra den avlidnes dödssätt.

30) Se Samlaren, 11 årg. 1890, s. 43 f.

31) Se artikeln **Bo Jonsson** (förf. av H. Hildebrand) i *Nordisk Familjebok*; Hildebrand, *Sveriges Medeltid II*: 609. Jfr *Svenskt Biograf. Lexikon*, Ny Följd, I: 121; Sv. Fornm.-för. tidskr. XI: 260.

32) Exempel på dessa egendomligheter för medeltidshexametern ses i not 34.

33) Ett mycket vanligt fall är *mulieris*.

34) Se *Hist. Bibl. V*, 1878, s. 151 f.; Klemming, *Lat. sånger från Sveriges Medeltid*, s. 112—121 (på senare stället är värsernas form förstörd genom tudelning av varje vär. Jfr här förut n. 16). Endast två rader må här få plats som prov på denna diktning:

Defleat ecclesia tam sacrilege spoliata

Dampna, que, illata sibi, nondum sunt releuata.

Vi ha här rimmade hexametrar, cesurförlängning (*ecclesiā, illatā*), hiatus (*que ill-*), förkortning av andra stavelsen i det grekiska ordet *ecclesiā* (allmänt vedertaget bruk i medeltidspoetiken). Skrivningen *que* för *quæ* är också ett känt medeltidsdrag. Humanisterna återinsatte æ i dess rättigheter. (Den omständigheten, att en inskrift har æ ock icke e, kan stundom tjäna som bevis för att den ej är en äkta medeltidsinskrift.)

35) Jag syftar på ett sådant fall som de tre korrekta latinska leoninska hexametrar, som JOHANNES THOMÆ AGRIVILLIENSIS BUREUS sammansatt för sin år 1611 daterade stentavleinskrift i Uppsala domkyrka. Se *Peringskiöld*, *Monum. Ulleraker*. p. 270. — Ett särdeles intressant fall av misslyckad efterbildning av de medeltida latinska leoninska värserna, som härrör från ingen mindre än den lärde konung Johan III, skall jag vid annat tillfälle påpeka. Jag skall då även visa, att det i 18 rimmade latinska hexametrar (börjande så: *Ecce trium regum . . .*) avfattade epitafiet över de tre sista konungarna av Erikska ätten, som ännu finnes att läsa på en sten i Varnhems klosterkyrka, ingalunda är, såsom BRUNIUS påstår (se *Antiqv. och arkitekt. resa genom Halland* år 1838, *Lund* 1839, s. 314), »en misslyckad efterhärmining» av »munkarnes rimverser», som skulle ha tillkommit på JAKOB DE LA GARDIES föranstaltande, utan äkta medeltidsvärser.

36) Till hela detta ämne skall jag vid annat tillfälle återkomma. Om BUREUS värser se *Ant. tidskr. f. Sv. b. 13*.

37) Ett arbete om dessa gottländska inskrifter med övertiteln *Inscriptiones Gotlandiæ medii ævi versibus latinis compositæ. Recognovit L. F. A. LÄFFLER* är f. n. under tryckning i *Ant. tidskr. f. Sv.*

38) Dessa exempel förekomma i värstifierade latinska medeltidsinskrifter på Gottland. Se G. Lindström, *Anteckn. om Gotlands medeltid*, II: 74, 78.

39) Lindström a. a. II: 74, 88.

40) Lindström a. a, II: 87, 33 (de fyra sista sigillunderskrifter).

41) Det förra yttrandet härrör från ESAIAS TEGNÉR i uppsatsen om *Svenska familjenamn* (tryckt i Nord. Tidskr. 1883), s. 33 i säravtrycket; det senare från EMIL HILDEBRAND i Sv. Autograf-Sällskapets Tidskr., Del 2, nr 1, maj 1889, s. 9.

42) Hos Hildebrand, Sveriges Medeltid II: 560, heter det, efter vapenmärkets beskrivning: »Tre medlemmar af ätten föra — hvilket under medeltiden var ovanligt — ett tillnamn. Detta — Boberg — står utan allt sammanhang med bilden».

43) Se om honom Svenska Riks-arch. Pergamentsbref (= SRAP.) III: 245, sp. 1.

44) Se B. E. Hildebrand, Svenska Sigill 3: 528, 548.

45) Se K. H. Karlssons uppsats »Svenska Bjelke-släkten under Medeltiden» i Svenska Attartal för år 1889, s. 150.

46) Här må anföras några ytterligare av mig antecknade exempel:

Ett intressant fall är följande. En ock samma man kallas i ett brev av 1325 *Karolus de Lerum* (Sv. Dipl. III: 680) ock i ett annat något senare brev av samma år *Karolus Magnusson dictus Leræ* (SD. III: 702). Lera är, som det upplyses i registret till SD., en gård i Kaga socken av Östergötland (ännu befintlig).

»1333 obiit *Canutus dictus englatorp*» heter det i en gammal kronologi, som går till 1473 (Ser. Rer. Svec. I: 1, s. 94), med vilket tillnamn *englatorp* kan jämföras ett nysvenskt ortnamn som *Englarp* i Västergötland, Halland ock Skåne.

En *Claus Apelligard* nämnes bland »svenske män aff wapn» [jfr nuvarande ortnamn som *Apelgården*, *Aplagården* flerstädes i Västergötland] i Nyköpingstraktaten år 1396 (Rydberg I: 662).

Swenungir Kalgardh i Västergötland nämnes i brev av 1391 (SRAP. II: 223).

Bröderna *Jon Ysberg* ock *Tyke Ysberg*^[h] [jfr nysvenska ortnamnen *Isberga*, *Isberget* i Småland ock Östergötland] nämnas i svenska pärmebrev av 1356 ock 1363 (SRAP. I: 77, 179), vilka brev äro utfärdade av en häradshövding i Tveta härad i Småland.

Olaff Bredhewik (som så kallas i brev av 1392, SRAP. II: 232) identifieras av KULLBERG (SRAP. III: 273) med en man, som eljest i flere brev kallas *Olof* (*Olaf*) *Skytte* (*Skytta*), vilken att dömma av ett brev av 1386 (SRAP. II: 121) synes ha förvärvat den gård (nu kallad *Brevik*) i Eksjö socken i Småland varav han fått sitt tillnamn efter den 12 år förut avlidna »hustru Sigridh af Bredhauik» (se sistnämnda brev).

Magnus Larabo ock *Birger Larabo* äro fastevittnen vid Gullbärgs ting i Östergötland 1397 (SRAP. I: 455), ock utan tvivel ha de sitt tillnamn från gården *Larabo* (SRAP. I: 213),

nu **Lårbo**, i den till Gullbärgs härad gränsande Ledbärgs socken i Östergötland.

Birger Larabo är, förmodar jag, densamma som den **Birgerus de Laarbo**, som i Vadstena-diariet omnämnes vid år 1428, då hans änka, Vadstenanunnan Ingeborgh dog; deras son »Dominus Ulpho Birgeri Scolasticus de Lyncopia» blev 1407 vigd till munk i Vadstena ock dog som Confessor generalis 1433. Se SRS. I: 1, s. 147, 123—4, 151, 230.

Magnus Larabo, som kanske var en bror till den förra, för i sitt sigill till brev av 1389 (SRAP. II: 160) »klufven sköld utan hjälm, med tvänne bjälkar i högra fältet» m. m.; i omskriften står **S. Magni Gvnnars**. Han kallas »vördig herre» i brev av 1365 (SRAP. I: 207), ock i brev av 1361, som han beseglat, kallas han **Magnus Larbo**.

»**Katarina, Starbecks hustru**», nämnes som husägarinna i Västerås i ett pärmebrev av 1381 (se SRAP. I: 514). Tillnamnet har troligen tagits av någon gård **Starbeck**. Det finnes f. n. två dylika, en i Skaraborgs, en i Kalmar län, från vilken sista det nu befintliga släktnamnet **Starbäck**, förr **Starbeckius**, är taget (omkring år 1600; se Löfgren, Tjenstemän uti Kalmar stift s. 39). En gård **Starbäcksbo** finns i Husby socken av Kopparbärgs län.

Karl Yterbo nämnes som byaman i Skeninge i brev av 1379 (SRAP. I: 457). Tillnamnet härrör sannolikt från gården **Ytterbo** i Kinda härad, Östergötland, i alla händelser säkerligen från ett gårdsnamn.

Mihiel Kastorp heter en husägare i Stockholm 1422 (se Stockholms stads jordebok 1420—1474 utg. av H. Hildebrand, s. 4). Tillnamnet har motsvarighet i nuvarande gårdsnamn **Kastorp** i Jönköpings ock Kalmar län ock är säkerligen taget från något forntida dylikt.

Troligen höra hit **Karl Kulhögh**, som var rådman i Söderköping 1377 (SNAP. I: 584), ehuru jag ej kan uppvisa motsvarande svenskt ortnamn (**Kulhult** finns det en mängd ortnamn som heter).

Med någon tvekan tillägger jag följande exempel. Två borgare i Lödöse anföras i ett latinskt pärmebrev av 1340, enligt Sv. Dipl. IV: 707, under namnen »**Henetinus** [= **Henecinus**; t ock c skrivas, som bekant, ofta ytterst lika] **dictus Bøle**» ock »**Laurencius dictus Wøllingøne**». Oaktat den förres tyska förnamn synes hans tillnamn kunna vara svenskt, liksom det senares sannolikt är, ock båda kunna vara tagna från ortnamn. Två **Bøle** finnas ännu i Älfsborgs län ock en mängd gårdar av detta namn i skilda trakter av landet, ett **Vällingsö** finns i Stockholms län, **Vällingebacka** i Älfsborgs län ock andra gårdar på **Välling-** (samt en sjö **Vällingen** i Södermanland). **Wøllingøne** är dat. sing. i bestämd form; det har ursprungligen varit styrt av prepo-

sition. Liksom i detta fall (den bestämda) dativformen upptagits som tillnamn i nominativ, så kan en liknande företeelse uppvisas i följande fall.

Byaruidus dictus Olafsthorpe nämnes i ett brev av 1325 (Sv. Dipl. III: 702). Med upptagandet av bestämda dativformer som nominativ kan i viss mån jämföras det fall, då av i **Sværtone** — för äldre **Sværtöne**? — stundom blivit skrivformen **Sværtuna** för socknen **Svæta** (förr **Sværtö**) i Södermanland; se Styffe, Skandinavien und. Unionstid.² s. 224, n. 1.

Nästan alla namn, som kunna identifieras, synas hänföra sig till göta-landskapen.

Till jämförelse med vad nu anförts kan här ytterligare nämnas ett fall, då en hel provins fått tjänstgöra som tillnamn: **Frederichus Finland** kallas en gårdsägare i Stockholm i ett pärmebrev av 1336 (Sv. Dipl. VI: 500). Jämför namnet på en präst i Lund: »herr **Petrus Danmark**» i brev av 1395 (SRAP. II: 292), en annan gång omtalad som »**Petrus Jænisson dictus Danmark**» (a. a. II: 287). — Även ett stadsnamn kunde användas som tillnamn: en minoriterbroder vid namn **Petrus Thorsarg** (= Thors-hälla) omtalas i SRS. I: 1, s. 73.

Här må till sist erinras om det stundom förekommande bruket att sätta namnet på huvudorten i en förläning som ett slags tillnamn efter det vanliga personnamnet, t. ex. **Nicholaus Eringislonis Faxholm, Johannes Sworte Schoning Øresteen** (se urkund av 1319 hos Rydberg, Sverges Trakt. 3: 37 f. — jag har dr **KARLSSON** att tacka för påpekandet av detta fall). Detta bruk synes förutsätta, att gårdsnamn använts som tillnamn av godsens ägare.

47) Ordet saknas i Söderwalls »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket» — liksom en mängd andra, delvis ytterst intressanta tillnamn av appellativt ursprung ock som appellativer eljest i fornspråket okända — men hör, som man finner, till vår medeltida ordsfatt (Thaksten). — Ordet **cementtaksten** har jag nyligen påträffat i en tidning, varav synes, att ordet **taksten** ännu är levande.

48) Det är för övrigt att märka, att ordet **gård** finnes som senare led i många gottländska ortnamn både i äldre ock nyare tid; ex. på det senare äro **Alfvegårds, Friggårds, Gullgårda, Hallgårda, Norrgårda, Sudergårda, Västergårda**. Till jämförelse med de två sista bör nämnas, att även gårdar finnas med namnen **Nors, Suders, Västers**, liksom även ett gårdsnamn **Austers** finns. Men dessa namn böra icke uppfattas såsom lösta från en sammansättning med **gård**, ty de ha redan funnits under medeltiden: **Joan westers, Halwi westers** finnas nämnda i två minuskelskrifter av 1439, 1457 i Boge socken, där ännu gården **Westers** finns; **Swders**, nu **Suders** i Gothem, nämnes i en handling av

1487 (se Lindström a. a. I: 54, 55). Jag förmodar, att dessa gårdars namn efter väderstrecken i genitiv form uppstått sålunda, att ett uttryck sådant som »garþrin vestr», gården i väster — jämför därmed i viss mån härjedalska ortnamn som Öst i gårn (se Sv. landsm. XIX. 2, s. 153) — senare med uteslutande av garþrin ock ombildande av vestr till vesters efter de redan på 1300- ock 1400-talen förekommande gårdsnamnen på genitivt -s, såsom Bryungs, Burs, Dals, Endragars, Smis (= Smiss) m. fl., (se Lindström a. a. I: 48 f.) fått sin nuvarande form.

Det finnes verkligen ett par exempel på gottländska gårdsnamn, som ha dubbelformer med eller utan ett sammansatt gård, men i dessa fall synes gård vara ett yngre tillägg. Så heter en bekant gård i Dalhems socken både Duna ock Dunagårda (se ortregistret till Snöbohms »Gotlands land och folk», 1:a uppl. — i nya upplagan finns det värdefulla ortregistret tyvärr icke avtryckt). Men under medeltiden synes blott den förra osammansatta formen förekomma (Dune i en sigillinskrift i majuskler, Dwn i en urkund av 1412; se Lindström a. a. II: 33, I: 49). Nuvarande gården Klinte i Follingbo hette, enligt Lindström a. a. I: 52, år 1515 Klinthegord, men att dömma av sockennamnet Klinte (Klintj, Clynte på 1300-talet; Lindström a. a. I: 52) synes den osammansatta formen vara älst. Klinte är även gårdsnamn i Fole ock Gammelgarn socknar.

49) Gotl. Medeltid II: 31.

50) Tre fyrkantiga stenar, förmodligen även tegelstenar, buros i vapnet redan av en medeltida adlig ätt. En Oloff Karlsson bar nämligen i sigill till ett brev av 1385 »tre mindre, fyrkantiga stenar, en i hvardera hörnet af en sköld» (SRAP. II: 94). En av stenarna är kvadratisk, de två andra ha »en mer tvifvelaktig form, troligen genom gravörens förvällande», men »utan tvifvel är det meningen, att alla stenarna skola vara kvadratiske» (enligt benäget meddelande av arkivarien P. SONDÉN). Den kvadratiske formen anger väl, att tegelstenarna setts från deras kortsida. Detta är väl förhållandet med teglen i Tegelska vapnet.

51) Utg. av Wennersten, Visby 1901, s. 117.

52) Strelow s. 145.

53) Väl då tre: ett övertegel (»munktegel»), två undertegel (»nunnetegel»). Det kan förtjäna påpekas, att medeltidens taktegel voro mera dekorativa än nutidens.

54) Någon skulle häremot kanske vilja invända, att i så fall vapnet bort vara avbildat på gravstenen, liksom förhållandet är med Peter Hardings vapen. Men det finnes åtskilliga medeltida gravstenar, som bevisligen lagts över frälsemän, men ändock ej liksom Lärbrostenen hava inhuggna adliga vapen. Jag vill här blott erinra om den trapezoidformade gravstenen i Vreta klosterkyrka över frälsemannen Magnus (»Nobilium proles Mag-

nus», såsom den gamla gravinskriftens första värslad börjar), han som flera hundra år efter sin död helt oförskyllt av konung Johan III befordrades till svensk konung (såsom Magnus Nilsson) ock fick sitt svenska fantasivapen (jämte prosainskrift om upphöjelsen) inbügget på stenens tomma mittyta (se avbildningen i Dahlbergs *Suecia Antiqua*); vidare om stenen i Uppsala domkyrka över riddaren Andreas Eskilsson (som dog 1359 ock i vapnet bar en halv lilja ock ett läjon) ock hans syster Ingeborg, vilken sten har en inskrift på två rader längs kanterna, men, liksom Lärbrostenen, mittytan alldeles tom (se avbildningen hos Peringskiöld, *Monum. Ullerak.* s. 80). För övrigt kräver ju anbringandet av ett adligt vapen mer konstnärsskicklighet hos stenhuggaren än blotta inmäjslandet av bokstäverna i inskriften; ock det är ju möjligt, att en sådan mera förfaren stenhuggare ej stått till hands, då Nils Takstens gravsten skulle förfärdigas, ett antagande som synes bekräftas därav, att stenens mittyta alldeles saknar ornamentering, medan dylik eljest är vanlig på de gottländska medeltida gravstenarna. Så äro alla de åtta hos Hildebrand, *Sveriges Medeltid III*, s. 444, 458 avbildade gottländska gravstenarna försedda med bilder eller ornament på mittytan.

55) På forngutniska skulle det ju heta *Þakstain*, på yngre gottländska *Takstain* eller *Takstein*. Formen *Taksten* (även *Thaksten*, *Taxten*) är att förklara genom inflytelse från fastlands-svenskan, vilken redan på 1200- och 1300-talen gjorde sig starkt gällande i nomina propria, såväl person- som ortnamn. Så finnes *Stenstofu* på en gravsten av år 1200 (*Lindström II*: 102), men *Stainkirkia* i *Gutasaga* (*Steinkirki* 1430, *Lindström I*: 54); vidare *Botedis*, *Buthedis* vid sidan av *Botaydis* (*Lindström II*: 74, 95, 56); *Ømundi* (lat. gen., *Lindström II*: 87) av ett gutniskt *Oymundr* (således ej för *Øgmundi*, varmed det återgives i *Månadsbladet* 1892, s. 86), vilket återfinnes i nuvarande gårdsnamnet *Öjmunds* eller *Ejmunds* i Hamra socken — Snöbohm har bägge formerna, *Postortlexikonet* den senare — som »de gamla av allmogen nog skriva *Öjmunds* eller *Ömunds* ock uttala såsom *Ojmunds* eller *Åjmunds*», enligt benäget skriftligt meddelande av härr kyrkoherden N. P. GADD; *Botnyuti* (i brev av 1350, *SRAP. I*, s. 468; jfr registret), men *Botthiaudis* (*Lindström II*: 88). I samma ortnamn växla ofta former på (h)em ock (h)aim, eim, t. ex. *Hiskilem* (*Lindström I*: 49) ock *Yskilaim* (runskrift, *Säve Gutn. urk.* nr 35), nu skrivet, med fastlands svensk form även av första sammansättningsleden, *Eskelhem*, men av allmogen ännu uttalat *Yskilaim* (*Säve a. a.* s. 75), *Othem* — *Otaim*, *Oteim* (*Lindström I*: 53), o. s. v.

Jag nyttjar tillfället att framhålla, att det hittills oförklarade *y* i *Yskilaim* — jfr *Pipping*, *Arde-stenarna*, s. 21, n. 1 —

tydliga har uppkommit genom i-omljud av *ǫ*: *ǫ*skil → gutn. *Yskil*. Detta fall är av största språkhistoriska intresse, emedan hittills intet säkert fall på detta i-omljud kunnat uppvisas. Jfr Noreen, Altnord. Gr. I, § 63, där yttrandet, att »*ǫ* nie lautgesetzlich, sondern nur durch ausgleichung innerhalb eines paradigmas in der betreffenden stellung steht» — varför det säges att »Beispiele sind äusserst selten» (det anförda exemplet *spóner* kan ju också lika gärna komma av *spónn* som av *spónn*) — med anledning av nu uppvisade fullt säkra fall, där *ǫ* är ljudlagsenligt, måste ändras. (Det kan anmärkas, att i Noreens Altschw. Gr. i-omljudet av *ǫ* ej alls finnes omnämnt.)

56) Se Lindström a. a. II: 60.

57) Lindström a. a. II: 108 (orätt: *Lengiv*).

58) Se Lindström II: 75, 140, 330. Dessa tillnamn äro ju liksom *ducka* egentligen feminina appellativer ock böra därför ej sammanställas med *Siba* (Pipping, *Ardre-stenarna*, s. 25).

59) Lindström II: 91.

60) Lindström II: 108.

61) Strelow, *Guthil*. Cron. s. 146.

62) Om dess vapen såsom föreställande ett baner se Hildebrand, *Sv. Medeltid II*, 568.

63) till *Äminne*.

64) till *Hjälmsäter* (förmodas vara av norskt ursprung).

65) Dessa ätters vapenbilder kunna lättast ses i någon av de sista årens adelskalendrar.

66) Som det skulle taga alltför stort utrymme för att lämpligen inpassas i noter ock tilläventyrs vara av föga intresse för en god del av denna tidskrifts läsare, om de här ovan anförda exemplen skulle med utförliga bevis styrkas, har jag sparat detta till en särskild uppsats med titeln »Några svenska 'talande vapen' på 1200- och 1300-talen», vilken nu är tryckt i *Personhistorisk Tidskrift* för 1903, h. 2. Jag ber få hänvisa de av ämnet intresserade till denna uppsats. Här må blott påpekas, att *Læma* är samma ord, som ingår i Dalalagens *læmu gildri*, hvilket SCHLYTER förklarar alldeles oriktigt (*Söderwalls Ordbok* hänvisar blott till Schlyter). Ordet är en svag biform till det nysvenska *läm*, som är vapenbilden i *Læmaättens* talande vapen. Ur den nämnda uppsatsen framgår, att det är ovisst, om ock i vilka av de anförda fallen vapnet bildats efter namnet ock namnet efter vapnet. I några fall äger förmodligen det förra, i andra fall det senare förhållandet rum.

67) Se Lindström II: 491.

68) Anført hos C. U. Gruppen, *Origines et Antiquitates Hanoverenses*, Göttingen 1740, s. 67.

69) Man fattar vanligtvis — se de anförda arbetena — *constancia* som ablativ, men denna stora metrisk frihet, varpå

visserligen exempel kunna anföras från medeltidens slut ock även i andra avseenden uppenbarligen tarvliga rimmerier — jag har just i det föregående (s. 11 här) anført ett dylikt exempel från en östgötsk gravvärs — har man icke rätt att antaga här (se vidare mina *Inscriptiones Gotlandiæ*). Denna uppfattning passar ej häller i sammanhanget.

Jag hade tillfälle att efter mitt föredrag vid filologmötet rådfråga en sådan auktoritet som utgivaren av *Andreae Sunonis Hexaëmeron*, den vid mötet närvarande professor M. C. GERTZ om min tolkning av värsen, ock han godkände den ock har sedan skriftligen uttalat sig sålunda (jag har fått rätt att offentliggöra det): »Hvis der virkelig i Texten staar, som De angiver her, kan Ordene utvivlsomt ikke betyde andet end:

'og selve den personificerede Charaktersfasthet'.

Om läsningens riktighet kan icke vara något tvivel, tillägger jag.

70) Värsen erinrar om den från Nya Testamentet välbekanta ordleken mellan *Petrus* ock *Petra*.

71) Se här förut n. 13.

72) Enligt skriftligt meddelande av herrar kyrkoherden CARL SIK i Lärbro av ¹¹/₁₀ 1902 skall blott »en ej synnerligen märkbar spricka finnas i stenen». — Uppgiften i täxten är hämtad från inledningen till romanen *Taxteinaren*, s. 5, där det heter att »genom det oförsvarligaste slarf blef stenen spräckt i två delar».

73) Enligt uppgift i inledningen till romanen *Taxteinaren*, s. 5: »i golfvet till höger om altaret» i st. f. »till venster i koret», där den förut låg.

74) Kyrkoherden SIK skriver ¹¹/₁₀: »För ytterligare förstöring är stenen skyddad, enär den har sitt läge så, att den ej är utsatt för nötning af skosulor, endast vid nattvardsgången kan möjligen en och annan taga plats på densamma».

Den gottländska Taksteinar-sågnen.

Ytterligare meddelanden

av

L. FR. LÄFFLER.

---

1. En ny uppteckning av Taksteinar-sågnen, härrörande från 1600-talet.

Av Gottlands i Uppsala studerande nations bibliotekarie, filosofie licentiaten O. W. WENNERSTEN, bekant som kännare av Gottlands forntid, erhöå jag, kort efter det min uppsats genom särtryck blivit kånd — jag hade tillståålt hr W. ett exemplar dårav — ett meddelande om en av hr W. funnen ny handskrift, innehåållande Taksteinar-sågnen, delvis i fullstååndigare form ån den av mig meddelade. Jag har ansett det vara av intresse att hår meddela den nya handskriften in extenso tillika med de slutsatser, som av detta fynd kunna dragas.

Jag fåljer dårvid till en bårjan hr W:s sedermera av trycket offentliggjorda uppsats i åmnet: »Ett bidrag till Kånnedom af Taksteinar-sågnen» i tidningen Gotlands Allehanda får den 2 november 1904, om vilken mot mig starkt polemiska uppsats, som år undertecknad W—STEN, jag genom herr lektor M. KLINTBERGS våålvilja mot slutet av november fick kånnedom.

Herr W. skriver, att utom den av mig meddelade Hilfelingska avskriften av MOLIJNUS' uppteckning av Taksteinar-sågnen — som herr W. anser »snarast bårå betraktas som en del af ett tillfåålligtvis sårårrifvet manuskriptark eller kanske ån hellre som ett låsryckt blad ur någon af de åtminstone under 1700 och bårjan af 1800-talet allt annat ån ovanliga sammelbåckerna, i hvilka ågarne

afkopierade allt hvad som för tillfället föll dem i smaken eller af dem ansågs beaktansvärdt — finnes af Taksteinarsägnet ett annat sådant blad i behåll. Detta är dateradt 15 martij 1696 och innehåller ej blott den hos MOLJNUS saknade början, utan har äfven ett godt stycke gemensamt med dennes manuskript. Tyvärr saknas här sjelfva afslutningen. Manuskriptet påträffades, vid det förberedande ordnande, som antecknaren af dessa rader vidtagit med den honom anförtrordade delen af den om Gotland högt förtjente prosten M. Gustafsons manuskript-samlingar. Det mäter i längd 32 cm. 2 mm., i bredd 20 cm. 7 mm., och synes utgöra ett löslblad ur någon sammelmakad i folioformat. Bladet är å dess andra sida nederst försedt med ett folionummer, samt numera åttaviket, starkt fuktfläckadt och delvis remnadt efter vikningen, delvis på ett ställe skadadt af ett större genom mögel orsakadt hål och på 12 ställen starkt fuktfläckadt, dock ej hårdare än att skriften kunnat återuppskrifvas. Såväl papperet med dess vattenstämpel som sjelfva stilen och bläcket borga för den uppgifna dateringens äkthet. Texten, som täcker begge sidorna och genom ett fortsättningstecken visar sig hafva fortsatt på ett följande blad, är genom margsiffror och nya rader med extra stora begynnelsebokstäfver indelad i 5 kapitel. Den nu felande delen af sägnet torde ha bildat en andra afdelning af det 5:te och möjligen ett sjelfständigt 6:te kapitel. Vi återge — på grund af deras vikt för utredningen af den ursprungliga myten — här nedan de i det föreliggande 1696-årsmanuskriptet bevarade kapitlen . . . »:

Sanfärdig Relation om Gambla Höfdingen til Taxstener korteligen extraherat d. 15 martij A:o 1696.

Eftersom Taxstener war en mächtig höfding och hadde mycket at säja torde ingen giöra honom emot och derföre måste och då varande [:twifvelsutän:] muncken eller prästen icke för-rätta almen tjänsten, utan han var tilstädes, utan måste vänta. hvar gång effter honom, och effter herr Taxstener detta mis-bruchte, så at almogen måste merendels hvar gång venta effter honom, ja in til bara qvällen, förtröt det dem storliga, at de begynte på, murra och låta illa emot Munkerna trugandes dem medh döden, icke dess mindre torde icke Prästen endå bryta sitt contract emot Taxstener förend hans medtjänare honom op-hissade, sägandes, gör din tjänist, vi ville stå derföre, der igie-nom Prästen en gång, tog sig dristighet til, effter almogens in-ständiga begiäran at förrätta tjänsten uti Taxsteners frånvaro,

hvilleken emot tjänstens slut och emot qvällen kom togandes til kyrkian och förnam vidh kyrkiodören Prästen allaredo vara på Prädickstolen, då han och strax gick derifrån onder, och in i Präst[st]ugan, som kallas grönstugan, att förevita Prästen, hvilken då han inkom, emottog Taxstener honom illa med svåra och hårda ord, hvarför han sådan schimf hadde emot honom giort, då de kommo uti ordvexling och trätte, till på sidstone Munkens tjänare effter deras löffte togo ihop med Taxstener med hug och slag, och slogos de så jämmerliga at blodet satt på alla väggar, hvilket aldrig sedan kunne utgå, och entel. togo de lifvet af Taxstener. Som nu detta rycktades uti mång land at Taxstener var ihälslagen, så kommo mycket förnämt folk och främmande at bese denna bloden, om det så var, hvileket lände Prästen til stor omkostnat, derföre han förorsakades att låta panela stugan¹, att dett optoget kunne stillas.

2.)

Som nu Taxstener med process skulle begrafvas uti Romæ Closter, med stort fölge kördes h[an på] en vagn af en dreng och som de kommo till Kellunge, red fölget neder vägen genom Kellunge, för närhet skull, men liket måste drengen köra den andra vegen öfver Malmen, befallandes honom att köra sachta med liket. Men denne som fruchtade sig at komma senare fram end de andra, körde temmelig fort, därför reste sig Taxstener uti kistan, och sagde, hörde du icke de befatte dig köra sachta med liket, hvarför schakar du mig så illa? Drengen förfärat språng af vagnen och lop til fotz och mötte föllet vid Eikeby, förtälliandes dem hvad som schedt var, då de måste effter liket tilbakars och föra honom fram till Closteret och begrafvan.

3.)

Men Taxstener löp samma natten hem till Taxstens, och fantz intet mera [vid] Closteret, giörandes stort skelmeri och oro inne och uti gården så att ingen kunne hafva frid för honom natt eller dagh — viste ej heller någor något råd[h] för honom, ehvad de och söchte till råd[h]. Utan var en Estpiga den samma gång till Taxstens som tog sig en g[ång] dri]stighet till, och tände en bra brasa på och hadde tillredz Ekvedh, entelig kommer Taxstener in, och pigan tog en stoll fram satte för spisen, och bad honom sitta och verma sig, hvilket han gjorde, (hvar

---

¹) »Jag har», säger Hilfeling i sina anteckningar, »legat i samma antiqua rum, där han säges ha blifvit mördad».

effter syns hool efter helarne i spiseln¹⁾, strax tog pigan ekeveden och slog dicht på honom, frågandes hvad han lop effter, (icke heller hadde Taxstener måhl mot Ekveden,¹⁾ när nu pigan intet meera kunde, och han reeste sig op effter henne, for hon uth på dör och kröp op på ugnen, Taxstener effter henne uth på dör, men fan henne intet, utan for dermedh neder i Taxstenes Moderen (är nu eng²⁾) hvarest han sedan lång tidh vistades, och kunne ingen fölie för honom der komma, antingen hösta, lässa las, eller molka koner (eller något¹⁾), så giorde han dem alltidh schada, så att de ingen roo eller nytta kunne hafva af den Engen (eller däromkring¹⁾), ej heller kunne nogen vara så mechtig att dempa hans öfvervåld, ty alla de som ville mana honom, kunne intet uträtta, om de icke voro heel rena för någon svaghetz syndh, ty dem förevitade han strax, och bregde dem deras fehl, så att ingen fantz som kunne bestå.

4.)

Entelig hadde varet en ung³ man på Öhlandh som hadde kommit till ett hälleberg, och hadde der seet en jungfru, hvilken han tog sig till hustru, . . . gafs henne 3 ting att vällia uti till medgift, nemblig en kista med penningar, : 2: att blifva drottning uti berget, eller och 3: en runkafla, af hvilka tre ting hon uthvalde runkaflen. Dessa personer aflade en son, som var en mächtig (svart-⁴⁾ konstnär, och blef sedan hijt förskrifven om han kunde något förmå mot Taxstener. Denne samme Sohn vandrade i genom haffvet uti ett glas innelycht hijt til Gotlandh, och hade intet så stoor fahra, som allenast då han råkade i en stor och grå fläckig fisk benämnd ålmoren uti hvilken han 3 dygn måste med stor möda omkring vandra til des han entel. utråkade och kom väll öfver.

wandrande igenom hafvet hit til Gottland uti ett Glas och hade inte så stor fara som allenast då han råkade en stor grufvelig Fisk uti hvilken han 3 dagar låg men änteligen ut-råkade och kom väl öfver.

1) Tillagdt mellan raderna, tydl. af samma hand som skrifvit det hela.

2) *Modren* utgjorde på Hilfelings tid en del af en Textens gård tillhörig äng. Namnet på ängsstycket, enl. Hilfeling, för dess godhet och såsom en moder för alla ängar.

3) Originalen har skrifvet: »eng ung».

4) Ofvan ordet står med svagt bläck och annan hand(?): »Nils». Stilen samtida med det öfriga.

5.)

När han nu hijt kom och blef hemförder til Moderen der Taxtener vistades, kunne han icke få Taxstener til stånd och tal, ty Taxstener fruchtade för honom, ente[ligen fan]t han på detta grep, han tog en vijt mär och satte sig afvog med en s[il]fversched, och söp uhr ändan på märren, hvilket när Taxstenar såg, kunne han ej längre hålla sig, utan log och sagde, en gammal man ähr jag, galet hafver jag hört och galet hafver jag sedt, men aldrig galnare kar en du est: och med det samma kasta denne Trolkaren runkaflen¹ fö[r Tax]-stener, sägandes spian bort den ifrån dig, der med span Taxstenar [med] den ene foten, hvilken strax fastnade, sade trolkaren spian med den andra foten så slipper du; Taxstener span med den andra, den blef och fast. Sade Trolkaren tag löst [me]d handen. Taxstener tog med den ena handen ock den blef fast. Trolkaren sagde tag med andra handen så slipper du. Taxstener tog med den andra handen och blef f[ult?] fast. Sade Trolkaren hijt med mun, så slipper du lös. Han gjorde så, men tenderna blefvo alla sittandes fast.

När han nu kom hit blef han förder ner i änget till Tackstener men han kunde intet få igän honom för änn han fan på ett råd han tog en Wit märr och satte sig bakfram ok söp ur ändan på märren med en Silfversked ok när Takstener detta såg kunde han intet längre bärga [så!] utan log och sade galet hafver jag sedt ok galet har jag hört men aldrig galnare Carl än du est ok vid detsamma kastade denna Trollkarlen runstaften för Takstener sägandes spark den ifrån dig han gjorde så Benet fastnade sade åter trollkarlen tramp bort honom med det andra Benet han gorde så men det fastnade och sade åter Trollkarlen tag löst med handen så slipper du Takstener tog med den ena handen ok han fastnade okså då sade til honom tag med den andra handen så slipper du vist Takstener gorde så men den fastnade såsom förr Trollkarlen sade Bit med tenderna men han fastnade med munnen

[Den på denna spalt stående täxten är den gamla förut kända. Se här s. 43₁₄.]

Hr W. framlägger därefter följande betraktelser med anledning av den nya täxten:

»En jämförelse mellan det för de bägge originalmanuskripten, gemensamma stycket, hvilket börjar med: »vandrade igenom

¹) Löffler har runstaften; Fr. Bergmans kopia af Hilfel:s journaler i Gotl. nat:s bibl. i Upsala har runstaften; möjl. begge läsarterna beroende på felläsning af ett slarfvigt skrifvet: »runkaflen»?

hafvet» (kap. 4 slutet), visar så pass många öfverensstämmelser i ordvändningar och satsfogningar, att det är svårt anse dem vara upptecknade efter muntlig tradition, t. o. m. om man skulle vilja gå så långt att man skulle antaga dem vara gjorda efter samma berättelse.

Däremot synas de snarare vara hvar sin sista länk i ett par serier afskrifter utgångna från en och samma ursprungliga uppteckning. De bägge föreliggande manuskripten — Molijni och 1696:an — äro, efter en hel del språkegendomligheter — för hvilka här blefve för långt redogöra — att döma, med säkerhet skrifna af fastlämningar, och 1696-års-manuskriptet synes snarast vara en öfversättning eller en kopia af en öfversättning från en gotländsk text. Närmast föreligger då att anta, att sägnen ursprungligen varit upptecknad på gotländska och att de få olikheterna i texten hos Molijnus och 1696:an bero på att de äro mer eller mindre direkta representanter för tvenne olika öfversättares bearbetning af den ursprungliga texten. Hyltén-Cavallius (i Läsning för folket, 8:de årg. 1842) uppger att det till sägnen skulle ha funnits en runskrifven urkund. Hvarifrån han fått uppgiften torde numera ej vara lätt afgöra. Troligt är att antingen någon af Sävarne eller ock M. Gustafsson lemnat den. Att helt och hållet som fantastisk utdöma denna uppgift om runurkunden torde ej vara befogadt, då man från Gotland har runinskrifter af så pass ungt datum, att de väl kunna bevisa det folket å sagda ö känt och brukat runorna långt efter den tid, då Taksteinarsägnen uppkom.

Sägnens hufvudperson framställes i manuskriptet af 1696 i en betydligt annan dager än den hvori han framstår i uppteckningarne af Hilfeling och Snöbohm, i det prästmordet inför altaret bortfaller. Men på samma gång svinner ock det skäl som Läffler anført mot att Taksteiners grafplats skulle vara inom kyrkan, och af mördaren och kyrkoskändaren blir det den mördade Taksteiner, hvilken just på grund af sin våldsamma bråddöd blef *gengångare*. En helt annan natur skulle han ha fått, efter att själf ha begått samma illdåd eller försvarat sig, i det han då måst byta gestalt och som *gast* eller *byse* företrädesvis uppträda under djurskepnader — häst, get e. dyl. Sägner om denna klass af spöken äro ej sällsynta på Gotland — till stor del daterbara och af ganska ungt ursprung, liksom de ock

uppvisa obetydligt med ålderdomliga drag i jämförelse med Takstenarsägnen och med den besläktade: Hufvuddraget där är sättet för uppträdandet — i den naturliga gestalten — liksom ock valet af boplatz — träsk eller i allmänhet vatten — och just detta hufvuddrag utgör kännetecknet för det gengångarskap, som skulle kunna betecknas med de *Odintagnes*. Dit höra bland annat de som dött oförmodadt ej blott genom mord utan ock på andra sätt, så t. ex. de som dött i barnsäng. Ofta äro detaljerna i dessa sägner af den natur, att man tvingas att för att förklara deras uppkomst anta att de härstamma från den tid, då kristendomen ännu ej hunnit bryta tron på gamla gudar så pass mycket som under nyare tid skett. Och för att förklara särskildt Taksteinarsägnen behöfver man ej tillgripa den utvägen att den skulle utvecklats och fäst sig vid Nikolaus Takstens genom en feltolkning af inskriptionen å dennes gravvård i Lärbro kyrka. En historisk händelse kan mycket väl ha legat till grund för sägnen, och om Nikolaus Takstens anno 1274 dött en våldsamt död bör sägnen om hans genfärder ej ha behöft många år för att utveckla sig. Hvad sedan beträffar sägnens afdelning om trollkarlen med runkafven kan den vara ett något senare tillägg — möjligen hämtadt från någon annan äldre sägen.»

Vad nu först beträffar frågan om de båda uppteckningarnas förhållande till varandra, så har jag ovan s. 40—41 till underlättande av jämförelse avtryckt vid sidan av varandra det nyfunna ock det äldre manuskriptets motsvarande delar.

Jag vågar tro, att varje läsare, som gör sig mödan att omsorgsfullt jämföra uttryck ock satsvändningar i de båda uppteckningarna, skall komma till det resultat, att här med all sannolikhet i uppteckningen av 1704 föreligger en något moderniserad ock förtydligad, således ganska fritt behandlad avskrift av 1696 års manuskript eller möjligen av ett original, varav denna är »extraherad». Man märke t. ex., huruom 1704 års ms. har uteslutit det ovanliga ordet *ålmoren* — *ålmoder* är ett i Småland ock Östergötland förekommande namn på »ett förment egendomligt sjödjur, varifrån ålen tros härstamma» (se Rietz) —, utbytt det för icke gottlänningar obegripliga »modren» mot *änget*, tycks ha missförstått eller missläst orden *gråflekig*

ock runkaflen, utbytt den äldre formen *spian*¹ mot de nyare *spark*, *tramp* bort, omskrivit *span* (sparkade) ock för övrigt enligt tidens sed förfarit fritt på flerfaldigt sätt vid meningarnas återgivande.

Jag förmodar nu, att denna avskrivare av 1704 varit en yngre prästman från Linköpings stift på fastlandet, som varit missiverad på Gottland någon kortare tid. En prästsläkt *MOLINUS* fanns vid denna tid i Östergötland. Uppteckningen av 1696 eller dess original förmodar jag också ha blivit upptecknad av någon präst med anledning av den bekanta uppmaning, som från K. Maj:t i cirkuläret av den 18 dec. 1666 utgick till bl. a. andliga myndigheter, att »uppspana alla antiqviteter» ock därvid bl. a. »icke allenast uppteckna, utan ock granneligen efterspörja . . . Traditioner och Sager» om bl. a. »kumbel och annat slikt», som »i deras kyrkor och socknar hittas» (se Ant. Tidskr. f. Sverige I: 10—11).

Att, såsom hr W., antaga 1696 års manuskript »snarast vara en öfversättning eller en kopia från en gotländsk täxt», därtill finnes icke det ringaste skäl — en annan sak är, att sagoberättaren förmodligen berättat sägnen på gottländska för upptecknaren — liksom ej håller till antagandet, att »sägnen ursprungligen varit upptecknad på gotländska» ock att de båda uppteckningarna skulle vara »mer eller mindre direkta representeranter för tvenne olika öfversättares bearbetning af den ursprungliga texten.»

Än orimligare är det att, såsom hr W. gör, sätta någon lit till den fantastiska uppgiften om en runskriven urkund. Då hr W. söker stöd därför i den omständigheten, att »man från Gottland har runinskrifter af . . . ungt datum» (se ovan), så förbiser hr W. den väsentliga skillnad, som ligger i användandet av runor till korta inskrifter ock deras användning till verkligt litterärt bruk. Det förra »bevisar» intet för det senare. Hr W. skattar, fruktar jag, med det förra som det senare antagandet åt en lokalpatriotisk iver att med all Gewalt göra sägnen i fråga till en äkta gammal gotländsk saga; vi få uppvisa flera prov därpå i det följande.

¹) I en avskrift, som hr W. förut meddelat mig, har han läst *spiern* (första gången), *spien* (andra gången).

Vi skola nu tillse, om innehållet av den nyfunna täxten lemnar stöd för detta antagande, att här en äkta gottländsk fornsägn föreligger, eller om tvärtom därav stöd kan hämtas för min mening om »en svensk mytbildning i senare tid».

Vi fästa oss då först vid kap. 2, som tydligen visar, att en sägen om en annan person blivit överflyttad på »Taxstener». Ty att denne först blivit begravnen vid Roma kloster, är ju orimligt att antaga. Detta lilla sagobrott har blivit införlivat med »Taxstener»-sagan, alldeles såsom efter mitt antagande skett med Kettil-runske-sägen.

Vidare inhämta vi av kap. 4 en intressant upplysning om vilken väg denna senare sägen kommit till Gottland, nämligen över Öland. Detta stämmer ju bra med det av mig påpekade förhållandet, att nämnda sägen varit bekant i Småland.

Hr W. säger, att »hvad beträffar sagnens afdelning om trollkarlen med runkaflen, kan den vara ett något senare tillägg — troligen hemtadt från någon annan äldre sägen». Han visar med dessa ord, hur svårt han har att låta kritisk forskning segra över lokalpatriotiska känslor ock därpå grundade förutfattade meningar. För alla andra av sådant oberörda, kritiska forskare står det utan tvivel fast, att kapitlet om trollkarlen med runkaflen är en från fastlandet kommen, till Taksteinar-sägen löst fogad episod.

Det är klart, att här påpekade förhållanden äro mycket ogynnsamma för teorien om Taksteinar-sägen såsom en äkta fornsägen. Om kapitlen 2 samt 4, 5 ock 6 (det senare = slutet i 1704 års manuskript) kunna visas vara från andra håll komma, till »Taksteinars» person överflyttade sägner, så blir det icke så mycket kvar av fornsägen om denne, ock den misstanke måste ju alltid kunna uppstå, att även detta lilla kan vara av någon anledning från annat håll överflyttat till Taksteinar — såsom jag just antagit.

Det bör kunna visas goda skäl, varför just detta lilla återstående skulle vara äkta, när allt det andra är oäkta.

Vi komma så till den viktigaste nyheten i 1696 års uppteckning: den omständigheten, att »Taxsteners» död framställes på annat sätt där än i den nyare folksägen, som jag anförde. Taxstener skall icke ha mördat prästen ock därefter ha blivit ijäl-

slagen av allmogen, utan han skall ha, av anförda skäl, trätt på prästen ock därefter blivit ijälslagen av »Munkens tjänare».

Hr W. fäster ofantlig vikt vid detta förhållande. I några inledningsord till sin uppsats tager han sig därav anledning att i en hög ton — som lämpligen, såsom av det följande torde framgå, hade kunnat betydligt nedstämmas — förklara både premisser ock slutledning i min uppsats för falska, samt att »man måste vara gotlänning eller ock under åratal i detalj ha studerat de gamle gutarnes föreställningssätt» i frågor om de avlidnes tillstånd »för att kunna draga en rätt slutledning».

Låtom oss först tillse, vilka fakta föreligga. En uppteckning av 1696, möjligen härrörande från ett högst några få tiotal år äldre original, berättar en sägen på ett sätt. Folksägner, upptecknade något över 100 år senare, berätta den på ett annat sätt. Med vad rätt kan man då påstå, att den förra berättelsen ovillkorligen måste vara den ursprungliga, den senare den yngre, förvanskade? Det är ju tydligt, att upptecknaren av 1696 kan ha kommit över en sämre tradition än den av 1801. Om, såsom hr W. vill, det är fråga om en äkta medeltidssägen, kanske från 1200-talet, kan ålderdomsskillnaden mellan båda sägnvarianternas uppteckning ännu mindre vara bevisande.

Jämföra vi nu de båda sägnvarianterna opartiskt med varandra, kunna vi också icke neka, att den senare traditionen om mordet på prästen o. s. v. har ett vida mer ålderdomligt tycke än den förra om »Munkens tjänare», som ijälslogo den stolte ock mäktige hövdingen inne i ett rum.

Vi skola emellertid pröva båda möjligheterna.

Låtom oss till att börja med antaga, att den av hr W. meddelade varianten om hövdingen, som blev ijälslagen av »Munkens tjänare», emedan han trätt på kyrkoherden, verkligen är den ursprungliga.

I så fall förfaller, det är sant, min anmärkning om det otroliga i att mördaren Taksteinar skulle blivit begraven inom kyrkan. Men för övrigt blir ju historien om Taksteinar som gengångare även enligt hr W. fullt riktig. Men att den därför är en äkta medeltidssägen, har hr W. ej på minsta sätt bevisat. Att en sägen i ock för sig om en genom bräddöd avliden person, som blivit gengångare efter döden ock uppehållit sig i ett träsk, har äkta forndrag, har hr W. alldeles rätt uti ock är av mig

inte på minsta sätt bestritt. Jag har ock därvidlag åberopat mig på »allmän folktro». I fråga om de avlidnes uppehåll vid vatten, dammar o. d. kan hänvisas till Mogk, Germ. Mythol., kap. 5 »Der Seelenglaube der alten Germanen» s. 29.

Men av det nu sagda är man ju ingalunda berättigad att utan vidare, såsom hr W. gör, sluta, att en sådan sägen om Nils Taksten är äkta medeltidssägen. Man måste, för att kunna vetenskapligt pröva detta, undersöka hela sägnen i dess sammanhang. Vi ha då redan förut påpekat, att denna nyfunna sago-variant till en god del visar sig bestå av sägner, som tydligen överflyttats till Takstens person från andra håll.

Den presumption, som hr W. utgår från, att här en gammal äkta gottländsk sägen föreligger, förlorar ju redan därmed betydligt i sannolikhet. För att nu den återstående delen, som handlar om Taksteinars mördande, skulle i trots därav antagas vara äkta, skulle, som sagt, starka skäl därför kunna anföras. Men förhållandet är tvärtom det, att denna historia bär alla spår av att vara tillkommen på en tid, då man hade dunkla föreställningar om såväl medeltiden som katolska kyrkan. Att den mäktige hövdingen blivit ijälslagen av »Munkens tjänare» för vanvördnad mot prästen är efter all sannolikhet helt enkelt en tarvlig — barnsaga eller »rövarhistoria». Fråga vi nu, hur den kunnat uppkomma, så ha vi just gravinskriften att hänvisa till + en gammal gottländsk sägen om en träta mellan en präst ock en mäktig hövding. Det är gravinskriftens ord, »vitæ cito preterit hora», »mors venit absque mora» ock »crimina deplora», som missförstådda, på sätt jag i förra uppsatsen påpekat, givit anledning till att hövdingen Nils Taksten blivit jälten i den efter honom benämnda sagan.

Då vi se, hurusom nyare forskare ock författare — HILFELING, LINDSTRÖM, BJÖRKMAN — missförstått de nämnda orden ur gravskriften, äro vi berättigade att antaga, att sådant även skett längre tillbaka i tiden, då man ej mera förstod inskriftens kyrkliga tankegång, såsom jag i min förra avhandling uppvisat.

Vi komma så till den andra möjligheten, att den av mig avtryckta, senare upptecknade sägnavarianten om hövdingen Nils Taksten såsom prästens mördare ock därefter ett offer för allmogens hämd värligen är den älst. Det är denna variant

av sägnen som ännu är levande. Prosten Sik meddelar mig i brev av ⁵/₁₂ 1902 följande: »Här i orten är sägnen om Taxteinaren i det närmaste utslocknad. Det enda, man vet omtala om honom, är att han varit en mäktig, myndig man, som i vrede öfver att presten vågat börja gudstjänsten före hans ankomst till Lärbro kyrka, skjutit ned honom der han stod vid altaret, och att den på prestens sida stående allmogen i sin ordning efter gudstjänstens slut nedskjutit honom på kyrkogården.»

Hr W. påstår, att den mördade i detta fall, såsom själv en illdådare, ej kunnat bli gengångare, såsom han skildras i sägnen, utan måst få »en hel annan natur» — t. o. m. om han blott »försvarat sig» — »och som gast eller byse företrädesvis uppträda under djurskepnader». Det skulle nämligen enligt hr W. på Gottland existera denna åtskillnad i folktron om de avlidna. Hr W. tillägger emellertid, att »sägner om denna sistnämnda klass af spöken äro ej sällsynta på Gotland — till stor del daterbara och af ganska ungt ursprung, liksom de ock uppvisa obetydligt med ålderdomliga drag i jämförelse med Takstenarsägnen och med den besläktade» . . .

Med anledning av denna hr W:s framställning må följande anmärkas. Först må påpekas, att det eljest icke är känt, att någon sådan skarp skillnad i folktron existerar mellan sådana avlidnas uppträdande efter döden, som dött bråddöd utan att vara brottslingar, ock sådanas som varit illgärningsmän. En framstående svensk folklorist, amanuensen N. E. HAMMARSTEDT, skriver till mig härom följande: »Någon motsvarighet till den gottländska uppgiften, att mördare skulle efter döden antaga djurskickelse, kan jag ej erinra mig och har ej håller lyckats uppleta någon i litteraturen.»

Jag hänvisar för min del till framställningen hos Mogk a. a. rörande förhållandet i forntiden. Man finner därav, att även avlidna barnsjälar kunde förändras till fåglar, jungfrur till svaner o. s. v. Det var alldeles icke något karakteristiskt för missdådare att övergå till djurgestalt. Därest en sådan uppfattning verkligen utvecklats på Gottland — ock hr W. icke oriktigt generaliserat ett antal enskilda av honom kända fall —, så är detta då en speciell gottländsk utveckling. Nu uppgiver hr W., att dylika sägner på Gottland äro »af ganska ungt ursprung»

ock »till stor del daterbara»¹. För att nu hr W:s påstående, att en dödad mördare, såsom Taksteinar efter den av mig tryckta berättelsen skulle varit, omöjligen kunnat bli en »gengångare», utan måst »byta gestalt» ock »företrädesvis uppträda under djurskepnader», skulle vara riktigt, skulle han naturligtvis ha försökt uppvisa, att den nyss nämnda gottländska folktron om mördare efter döden uppstått före den tid, då jag antagit sägner om Taksteinar ha uppstått, eller 1500-talet. Men detta bevis har, som vi se, hr W. alls inte presterat, utan efter hans framställning kan det mycket väl antagas, att ifrågavarande folktro är av yngre datum än nyss nämnda tid².

För öfrigt, om också något enstaka fall av dylik tro skulle till äventyrs kunna visas vara äldre än nyssnämnda tidpunkt, kan ju tydligen därav icke slutas, att en sådan absolut differentiering i fråga om folktron om mördares eller icke-mördares uppträdande efter döden, som hr W. antager, skulle då inträtt!

Vi se sålunda, att det icke hjälper en till att »draga en säker slutledning» att vara gottlänning eller »under årtal ha studerat de gamle gutarnes föreställningssätt i dessa frågor». Därmed kommer man ingen vart, om man vid sin bevisföring förbiser logikens ock den vetenskapliga kritikens krav.

Vad nu en sägen som den, att en präst av en storman blivit mördad i kyrka ock den senare därför ijälslagen av all-

¹) Jag anmärker i förbigående, att man av vad jag nyss anført kan se, att själva tron om de avlidnas förvandlande till djur alls icke är ung, utan urgammal.

²) Ja, hr W. kan nästan sägas ha givit ett indirekt bevis därför. Han säger nämligen, att om hövdingen endast försvarat sig vid mordet på honom, så skulle han, enligt nuvarande gottländsk folktro, ej ha kunnat bli sådan gengångare, som i sägnen sägs. Nu är det ju ytterst osannolikt, att den stolte hövdingen låtit helt trankilt slå ijäl sig, utan att ha försvarat sig mot »Munkens tjänare», som »togo ihop» med honom »med hug och slag», att märka icke oförmodat, utan »på sidstone» efter en längre träta mellan prästen ock »Taxstener». Skildringen huru »blodet satt på alla väggar» syftar väl på en häftig inbördes strid. — Är det nu så, att denna (nyfunna) variant av sägnen närmast måste anses beskriva tillvägagäendet vid N. Takstens inord så, som nu antagits, ock hr W. för öfrigt har rätt i sin framställning av den nuvarande gottländska folktron, så kan ju denna ej hava varit utbildad så, som hr W. menar, vid den tid, då »Taxstener»-sägnen uppkom, i fall den variant är den äldsta, som hr W. vill!

mogen, angår, så kan den väl härröra från medeltiden. Den saknar icke medeltidsprägel. Jag har i min förra uppsats påpekat, att, enligt SNÖBOHM, dylika sägner finnas i flere socknar å Gottland.

Men för att pröva denna sägens äkthet just i fråga om Taksteinar, bör man alldeles så, som med hänsyn till den förra sägnvarianten skett, pröva denna variant av Taksteinar-sägnen i dess helhet. Ock då det befunnits, att den del av den HILFELINGSKA uppteckningen därav, som handlar om trollkarlen ock runkavlen, är överflyttad från annat håll till Taksteinars person, så måste man fråga sig: är möjligen också den övriga delen av sägnen, som handlar om att T. blivit gengångare, ursprunglig med hänsyn till Taksteinars person? Då vi därvid se, att flere forskare genom tydliga missförstånd av gravskriften trott sig finna stöd för sägnen, så hava vi goda skäl att antaga, att själva sägnen från början uppstått genom att man i följd av missförstånd av gravskriften överflyttat folksägner från andra håll på NILS TAKSTENS person. Se min förra framställning.

Det finnes i hela hr W:s framställning, trots hans stora ord, intet som är egnat att rubba denna min uppfattning av Taksteinar-sägnens uppkomst. Jag är också livligt övertygad därom, att varje kritisk sagoforskare skall giva min uppfattning avgjort företräde framför hr W:s, åtminstone varje från gottländsk lokalpatriotism frigjord forskare.

Hr W. åter, som känt sitt jårta värmt av kärlek till sin fäderneorts forntid, har fördenskull med sorg sett, att en gottländsk sägen, som ser så pass ärevördig ut, blivit visad vara ett jämförelsevis nytt mackvärk. Då han nu med mera iver än kritik kämpat för sägnens ärevördighet, har han visat, hur farligt det är att taga jårtrat till råds i vetenskapliga frågor,

»det stackars hjertat, som så litet vet».

2. Om en medeltida dansk adlig ått med ett tegeltak som vapenbild, i släktböcker kallad Tagsteen.

Jag har härmed den tillfredsställelsen att kunna meddela, att ett märkligt stöd vunnits för min hypotes om uppkomsten av namnet Taksten, vilken, som man torde erinra sig, gick ut

därpå, att gårdnamnet **Takstens** bildats av det personliga tillnamnet **Taksten** ock detta åter av vapenbilden i ett förmodat adligt vapen, återgivande taktegel (taksten).

Den ansedde danske heraldikern archivar A. THISET har nämligen i brev av ²⁶/₁₀ 1903 benäget meddelat mig, »at de gamle danske Slægtebøger godt kjende en adelig Familie av Navnet **Tagsteen**. De berette nemlig, at en bekjendt sønderjydske Slægt, der ellers kjendes under Navnet Emmiksen, i Virkeligheden hed **Tagsteen** efter sin Stamfader **Jesper Tagsteen**.» »Samme Slægts Vaabenskjold», tillägger hr T., »viser et skraatstaaende Tegltag», som i brevet avbildas. Jag tillägger efter mottagna ytterligare upplysningar, att denna släkts stamtavla under släktnamnet Emmiksen finnes intagen i Danmarks Adels Aarbog 1892 (årg. 9) s. 112—116, varjämte därsammastädes vapnet finnes efter ett sigill från 1537 (ock vapnets beskrivning i Dansk Adelslexikon, där »røde Tagsten» sägas finnas i skölden) i färger återgivet på en helsidesplansch, utvisande en från höger nedåt snedskuren sköld med tre rader röda tegelpannor, åtskilda av silverränder (väl återgivande murbruket?) i högria fältet samt det vänstra tomma fältet silverfärgat. Av detta vapen återgives skölden å s. 51, fig. 3 här.

I Da. Ad. Aarb. förmoda utgivarna, att »da Slægtebøgerne kalde Stamfaderen **Jesper Tagsten**, hvad der aabenbart kun er en Forvanskning af hans virkelige Navn **Esbern Tagesen**, og da Vaabnet i de ældste Sigiller snarere viser en Skaktavl end et Tegltag, har sikkert hverken Tagsten-Navnet eller Tagsten-Vaabnet synderlig gammel Hævd». Hr Archivar THISET (den ene utgivaren av D. A. A.) har i brev av ¹⁷/₁₁ 1903 benäget meddelat mig, att han härvid utgick från »at man først har læst Feil af Stamfaderens Navn **Tagsten** for **Tagesen** og derefter ret naturligt ændret Skaktavlen i hans og Slægtens Vaaben til et Tegltag». Hr T. tillägger härom: »men jeg maa erkjende, at Feiltagelsen for Vaabnets Vedkommende kan føres meget langt tilbage, thi som de vedlagte Calquer, hentede fra den endnu ikke udkomne Del af min Fortsættelse af Henry Petersens Sigilværk viser, findes Tegltaget ikke blot i 3 Sigiller fra 1537, men endog i et Sigil fra 1427, der er ført af Esbern Tagesens egen Søn, der jo dog ikke kan have været i Tvivl om at hans Fader hed **Tagesen** og ikke **Tagsten**. Langt de fleste Sigiller fra det 15 Aarh., ja

endnu enkelte fra det 16 Aarh. vise imidlertid Skaktavlen, der jo imidlertid nok med lidt god Villie lod sig opfatte som en stiliseret Gjengivelse af et Tegltag». Till sist säger hr T: »At Slægten Emmiksen selv har kaldet sig Tagsten kan ikke godtgøres. Det er kun en Slægtebogs Tradition, om hvis Oprindelse kun haves løs Formodning.» Uppgiften i Dansk Adelslexikon I: 137, att »en linie» av släkten Emmiksen har »fört Tilnavnet Tagsteen, rimeligen af Vaabnet, som er skraadelt fra højre Hjørne af Sølv og røde Tagstene» (därtill en vapenbild av 6 rader röda taktegel i nedre sneda högra fältet — en variant av vapnet, som jag ej sett annorstädes), anser hr THISET i ett nytt meddelande av den 16 januari 1904 (som svar på en förfrågan av mig) vara »sikkert kun en letsindig Omskrivning af de gamle Slægtebøgers Beretning om, at Stamfaderen hed Jesper Tagsten. En Mand af dette Navn kjendes imidlertid ikke af historiske Kilder, men derimod en Ridder Esbern Tagesen, Fader til Emmek Esbernsen og Lyder Esbernsen, fra hvem alle kjendte Emmiksenner nedstamme. Jeg nærer derfor ingen Tvivl om, at Jesper Tagsten kun er en Feillæsning af Esbern Tagesen, og at denne alt i gammel Tid skete Feillæsning mulig kan have foranlediget, at den oprindelige Skaktavl i Skjoldet ændredes til et Tegltag; thi at Esbern Tagesens sigil 1392 er en Skaktavl, tvivler jeg i Modsætning til hr Professoren ikke om, kun har Skaktavlens ophøjede Kvadrater ved Aarhundreders Tryk mistet deres firkantede Form og ere blevne næsten runde.»

Här nedan följa avbildningar av sköldemärken, hämtade från tre sigiller, som tillhört tre olika medlemmar av släkten Emmiksen (»Tagsteen»):

1. Från sigill av 1392, som tillhört »Esbernus Taagsson armiger». (I sigillomskriften: S. Es.. rni Taggsen.)

2. Från sigill av 1427, som tillhört den föregående son Emmik Esbernsen.

3. Från sigill av 1537, som tillhört den föregående sonsonson Anders Emmiksen.

Sigillen 2—3 återfinnas i det, när detta skrives, utkomna 23:e häftet av THISET, Danske adelige Sigiller fra det 15, 16 og 17 Aarhundrede, ock sigill 1 hos K. PETERSEN, Danske adelige Sigiller.

Min uppfattning av i det föregående berörda förhållanden är följande: Jag kan icke tro på att namnet Tagsteen skulle ha uppkommit genom en felläsning av Tagesen (obs. i sigill ock brev -son, -søn!) ock att vapnet i följd därav ändrats från schackspelsruta till »Taksten». Granska vi de hos THISET a. a. upptagna till släkten hörande 9 sigiller (n:r 51—59), finna vi, att flera av dem, såsom hr T. erkänt, måste uppfattas som återgivande ett tegeltäckt tak, dock så att sigillen hava att uppvisa olika varianter av taktegel-täckning. Varianterna äro ganska betydliga. Den enda möjligheten att uppfatta dessa sigill såsom återgivande i huvudsak samma vapenbild är just att uppfatta dem på nämnda sätt. Vi se, hur olika de båda bilderna å fig. 2 ock 3 ovan äro. Men uppfatta vi dem såsom från olika håll sedda ock även med något olika tegel försedda tak, förstå vi olikheten. Gravören har fått i uppdrag att återgiva ett tegeltäckt tak ock har gjort så utan att slaviskt följa någon viss typ.

Om vi vända upp ock ned på n:r 2, se vi tydligt 3 rader konvexa munktegel lagda så nära varandra, att underliggande »nunnetegel» ej synes, således en variant — som jag även sett på avbildningar av medeltida byggnader — till den hos Ambrosiani, Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige (1904) fig. 158, återgivna taktäckningsformen. I n:r 56 se vi en intressant variant med refflade tegel (jämför en avbildning av en sådan hos Viollet-le-Duc, samt en hos Ambrosiani a. a. fig. 157).

Sigill n:r 52 hos Thiset, från 1446, har en bild, som det synes svårt att uppfatta som en taktäckningsform. Denna bild ansluter sig närmast till fig. 1, men kvadraterna stå mycket glesare än på denna (där de upphöjda kvadraterna, så som av Thiset påpekats, i vaxavtrycket förlorat sin form). Dylika bilder pläga av heraldiska forskare, såväl in- som utländska, angivas som schackspelsrutade, men detta är tydligen ett missbruk av denna tärm. För att denna tärm skall vara berättigad, måste ju kvadraterna stå alldeles intill varandra såsom i nedanstående bild av ett svenskt medeltida sigill (från H. Hildebrand, Sveriges medeltid II: 572), som har fullkomliga motsvarigheter i utländska sigill:

I fig. 52 hos Thiset åter stå upphöjda(!) kvadrater skilda från varandra med betydligt mellanrum, så att de synas stå fria på ett öppet fält. De torde där få anses återgiva en arkitektonisk bild (av normandiskt ursprung), bestående av flera eller färre rader dylika kvadrater, en sådan som på franska kallas *damier* (se Viollet-le-Duc, *Diet.*), på engelska *billet* (med många skiftande former), vilken senare tärm också återfinnes i heraldiken¹ liksom det franska *billettes* (se Viollet-le-Duc). Av namnet *damier* att dömma, är det inom arkitekturen som den föga exakta jämförelsen (beroende kanske på invärkan av skuggan) mellan ifrågavarande arkitektoniska list ock damspels- eller schackspelsbrickor uppkommit; den har då därifrån överförts till heraldiken. Vill man se en avbildning från Sverge av denna arkitektoniska list, kan hänvisas till Stockholms stads äldsta sigill, där två typer därav (en med rektanglar, en med kvadrater) förekomma (se B. Hildebrand, *Svenska sigill I*, ser. 3. n:r 755 ock H. Hildebrand, *Sv. medeltid I*: 361). I Hammarlövs kyrka i Skåne förekomma under triumfbågen också två varianter av denna list, såsom en av d:r AMBROSIANI mig benäget tillställd fotografi visar.

Det är nu obestridligt, att vapenbilden till fig. n:r 52 (hos Thiset) närmast liknar ifrågavarande arkitektoniska list, nämligen den variant därav, som har de fristående kvadraterna i varannan rad ställda emellan — ej under, såsom i en annan variant — kvadraterna i raderna ovan ock under.² Jag tror, att detta bör förklaras så, att det ursprungliga familjevapnet, ett tegeltäckt tak, där liksom i några andra sigill stiliserats under invärkan av den i heraldiken bekanta nyssnämnda arkitektoniska listen, ock att detta möjligen även redan skett med det äldsta bekanta sigillet, det av 1392 (ovan n:r 1, se s. 51). Det synes mig rimligare att tänka sig denna utveckling än den motsatta, ock detta i all synnerhet därför, att det näst äldsta sigillet, det av 1427 (se n:r 2, s. 51 här), visar en form av tegeltak, som synes vara ursprunglig ock ej kunna vara uppkommen genom stilisering eller missförstånd. Det är Esbern

¹) Se J. Woodward and G. Burnett, *A Treatise of Heraldry I*: 186.

²) En form, avbildad hos Banister Fletcher, *A History of Architecture*⁵, London MCMV, s. 335, har de så ställda kvadraterna slutande alldeles intill varandras kanter, den övres till de två undres.

Tagssons sons sigill. Ägaren har vetat, att rätta vapenbilden var ett tegeltak, ock därför låtit gravera ett otvetydigt sådant. Att antaga, att sonen skulle ha missförstått sin faders sigill, synes ej rimligt.

För frågan om »talande vapen» i allmänhet — ock utan särskild hänsyn till det gottländska **Taksten**-namnet — är det medeltida danska nyss anförda fallet av stort intresse, även om namnet **Tagsteen** uppfattas som av genealoger gjort ock ej av släktmedlemmarna buret. Det förefaller mig nämligen i högsta grad sannolikt, att vapenbilden ett tak (som blivit täckt med tegel) uppkommit därigenom, att den släktmedlem, som först tagit sig (eller fått) vapen, hetat **Tak** eller **Tag** ock efter detta sitt förnamn bildat sig ett vapen på alldeles samma sätt, som i åtskilliga fall från Sverges medeltid varit förhållandet.¹ Vi ha ju nyss sett, att den förste kände medlem av den danska släkten med tegeltak i vapnet hette **Esbern Taagsson** eller **Tagysøn** (= **Tagisøn**). Hans fader har alltså hetat **Tagi** med biform **Tag**. **Tagi** är det gamla danska namnet **Taki**, som hade en sidoform **Tak** (skrives **Taak** 1408²). Denna namnform sammanföll ju med appellativet i g.-da. **thak**, **tak**, senare **tag**, **taag**, nysv. **tak**. Likheten mellan personnamnet ock appellativet gav upphov till det »talande vapnet». På förfrågan av mig säger sig arkivar **THISET** visserligen icke känna något fullt liknande danskt exempel; dock har »den danske Slægt, der førte en Bjørnelap i Vaabnet» — detta vapen finnes avbildat i Danm. Ad. Aarb. IV — »antaget dette Vaaben — uden Tvivl — fordi Fornavnet Björn var almindeligt i Slægten . . . » De av mig anförda fallen från Sverge av liknande vapenbildningsprincip synas mig göra mitt antagande i detta fall högst sannolikt.

För Gottland har man ingen anledning antaga en dylik uppkomst av namnet **Taksten**, då ett namn **Tak** där ej är känt. Men ett vapen med takstenstäckt tak kan väl där såsom i Danmark ha givit upphov till namnet.

För de läsares räkning, som till äventyrs, oaktat vad som nu anförts av heraldiska skäl för min förklaring av tillnamnet **T(h)aksten**, äro mer böjda för den onekligen närmast till hands liggande förklaring av namnet, att det skulle vara ett gammalt

¹) Se Personhist. tidskrift V: 84, VI: 20.

²) Se Nielsen, Olddanske Personnavne, s. 91.

äkta gårdsnamn, som sedan blivit personnamn, vill jag till vad jag mot sannolikheten av en sådan förklaring nämnt i min första uppsats lägga följande.

Ordet **taksten**, som för övrigt ej synes vara utdött, betyder naturligtvis älst sten av vad slag som hälst som användes till taktäckning, således kalkflisor, skiffer m. m. »Ännu i dag finnas i södra Gottland gamla byggnader, som hava kalkstensflisor till tak», meddelar mig kontraktsprosten CARL SIK. Man kunde då falla på den tanken, att gården **Taksten** fått sitt namn av ett å dess ägor befintligt kalkstensbrott — skiffer fås endast i södra Gottland —, varifrån **taksten** tagits, således ursprungligen **garprin at pakstaini**, gården vid **takstenen**, gården där **taksten** finnes, ungefär som gården **Högstens** å Gottland (varom hr W. påmint mig) väl fått sitt namn — ursprungligen kanske **garprin at haugstaini** — av något högt, i jorden stående stenblock. Denna förklaring vederlägges emellertid av det faktum, varom prosten SIK på förfrågan benäget upplyst mig, att »något stenbrott, hvarifrån till taktäckning lämpliga kalkstenflisor kunnat erhållas» veterligen icke finnes på **Takstens** egendom. Att åter namnet **Taksten** älst skulle avse »gården med det med **taksten** täckta huset», vilket så väl jag som flere av mina läsare tänkt på, synes alltför djärvt att antaga. Jag känner åtminstone inga fullgoda analogier till ett dylikt bildningssätt för gårdsnamn. Ingen gård finnes t. ex., som heter **Torv** eller **Tegel**, så nämnd efter sitt torv- eller tegeltak. Hos O. Rygh, Norske Gaardnavn (Krist. 1898) ser jag intet verkligens motsvarande. I äldre tider var det säkerligen också mycket vanligt på Gottland att nyttja stenflisor till taktäckning, varför det ej är troligt, att en sådan omständighet föranlett bildningen av ett gårdsnamn.

3. Om tillnamnet **Ducka** ock därav bildade gårdsnamn.

Mot min i min första uppsats om Taksteinar-sägnen (s. 18¹⁴) framställda förklaring av uttrycket **uxor Botulphi Ducka** i en medeltida gottländsk inskrift såsom havande tillnamnet oböjt, har blivit anmärkt, att **Ducka** i inskriften kunde föras till ett

annat ord i nominativ. Inskriften lyder så: **Anno Domini MCCCLI III Idus Marci obierunt Botvi uxor Botulphi Ducka et eius filius Lifridus quorum anime quiescant in pace.** Genom att föra **Ducka** till **Botvi** skulle man undvika den förmenta svårigheten med det oböjda **Ducka**. En sådan konstruktion förbjödes dock dels av ordställningen, dels av den omständigheten, att en annan inskrift från 1294 omtalar **Johannes pater Botulfi Dukcur**. Den här nämnde **Botulf Ducka** är tydligen densamme, som i inskriften av 1351 nämndes, ock om han haft tillnamnet **Ducka** (som naturligtvis i denna form icke är något gårdsnamn, utan ett personligt tillnamn), kan ej, efter denna tids bruk, hustrun även ha hetat så. För övrigt skall jag till yttermera visso anföra följande bevis för mitt påstående, att tillnamnet kunde i latinsk översättning bli oböjt. I pärmebrev av åren 1408 ock 1409 förekomma i den svenska täxten i genitivform namnet **Olaffs Duwo** (**Dufwo**) av ett personnamn **Olaf Duwa**. I de vidhängda sigillen åter läses **S[igillum] Olavi Duva**, således med förnamnet böjt i gen., men tillnamnet oböjt! Se *Silfverstolpe*, Sv. Dipl., II: 11, 134.

Mot min förklaring, s. 18¹⁸, av gårdsnamnet **Ducker** såsom uppkommet av genitiven **Duckur** har av en kännare av gottländska ortnamn, arkivarien **WENNERSTEN**, blivit anmärkt, att gården av äldre personer uttalas **Dukkare**, som tydligen är ett äldre **Dukkarve** (jämför att, enligt hr W., **Brosarve**, **Bopparve**, **Hallsarve** m. fl. nu uttalas **Bosare**, **Boppare**, **Hallsare**). Hr W. menar, att de nu även befintliga formerna **Dukkor**, **Dukkar**, **Dukker** alla utgå från ett **Dukkarve**. För min del skulle jag snarare tro, att man förr haft dubbelformer av gårdens namn, dels ett **Dukkur** (gen. av **Dukka**), dels ett **Dukkarve** (jämför att två gårdar, en i Näs, en i Linde nu så heta, efter vilka just ett **Dukkur** kan ha fått dubbelformen **Dukkarve**). Härmed kan jämföras, att flera gårdar beta **Boters**, **Boter**, andra **Botarve**, **Boterarve** (se *Snöbohm*). Formen **Dukkor** talar ju för härkomst av **Dukkur**. Ock **Dukker** återgår till ett **Dukkur** liksom, utom det av mig anförda **Längjers** på **Längjur**, gårdsnamnen **Dypler**, **Kyllver**, **Kälder**, **Möllner** (alla hos *Snöbohm*) tydligen återgå på genitivformen på -ur av **Dypla** (»djupt vattenhål», gottl. enl. *Rietz*), **Kylfa** (klubba, möjligen personligt tillnamn), **källda**, **möllna**.

4. Om släktnamnet Apelligard, Abildgaard.

I Danmarks Adels Aarbog 1884 upptages under den medeltida danska adelsätten Abildgaard, som har ett talande vapen, bestående av 3 äpplen, ställda 2 ock 1, ock mellan dem en gärdsgård, bland en del släktmedlemmar, vilkas filiation är okänd, en Klavs Abildgaard, som »levede 1396 i Sverrig». Detta är tydligen samme man som den av mig, s. 29²⁷, från traktaten av 1396 anförde Claus Apelligard, vars tillnamn skrivits på danskt sätt i Aarbogen. Hr arkivar THISET har benäget meddelat mig, att han fortfarande anser denne man vara en till Sverge kommen medlem av den danska släkten ock han »er senere bleven bestyrket i denne Formodning ved i den Langebekske Sigilsamling at finde et løst Sigil for en Fru Anne Claus Abildgaards Datter, og det viser netop den danske Slægts Vaaben.» »Noget nærmere om Manden kjender jeg ikke», tillägger hr T.

Jag vill till denna upplysning lägga, att Claus Apelligard, i nämnda svenska handling av 1396 uppräknas bland »mæn rikesens i Swerike» ock svenske män »aff wapn». Han får väl då anses vara infödd svensk. Om han tillhörde den danska adelsätten, får det väl antagas, att en gren av denna något eller några led före honom invandrat till Sverge. Det saknas icke antydningar i den danska Abildgaard-ättens stamtavla, som göra att sådant antagande sannolikt. Exemplet bör, då det åtminstone är osäkert, om det bör anses vara svenskt, utgå från de av mig samlade fallen med svenska tillnamn bildade efter gårdsnamn. Ett nytt dylikt exempel, Nils Stang, anføres av mig i Personhist. Tidskrift VI: 72.

5. Några smärre rättelser ock tillägg till första uppsatsen.

S. 3₁₁. Läs: trapezoidformad.

S. 9¹¹. Det anförda arbetets titel är: Andreae Synonis filii archiepiscopi Lyndensis Hexaëmeron . . . edidit M. Cl. Gertz, Havniae MDCCCXCII.

S. 9¹. Läs: . . . icke beror på att man för tillfället sökt en nödfallsutväg för att undvika det metriska fel, som formen **Martiis**¹⁸ skulle bilda, utan är . . .

S. 12¹¹⁻¹². Jämförelsen mellan **Takstainar**, **Takstenar** ock fno. **Stainarr**, fsv. **stenar** bör utgå, då den senare namnformen nog intet har att göra med de förra, vilka väl utgå från gårdsnamnet **Takstain** (1), **Taksten** (1). Därav har bildats **Takstainaren**, **Takstenaren**, liksom t. ex. **Stockholmaren** av **Stockholm**; därav sedan namnet **Taksteinar**, **Takstenar**.

S. 13²⁶. Läs: den medeltida katolska kyrkan.

S. 20¹⁰. På tal om medeltida gottländska adliga vapen hade kunnat erinras om att en silverskål från 1200-talet, funnen vid Kyrkobinga i Othems socken tillsammans med andra silverföremål ock inhemska mynt, i botten har en adlig vapensköld — med bild av en »framvänd» örn — ingraverad. Se avbildningen hos Hildebrand, Sv. Medelt. I: 548; sköldemärket liknar de a. a. II: 583 avbildade fastlandssvenska från 1200-talet.

S. 24, n. 5. En prästsläkt **Molinus** fanns på 1600-talet i Östergötland. — Härr prosten **SIK** har benäget meddelat mig, att ur Lärbro kyrkoarkiv, vars äldsta kyrkoböcker börja med 1767, inga uppgifter om någon **Molinus** i Lärbro socken kunna erhållas.

S. 29, n. 46. Redan **M. LUNDGREN** har i sin avhandling »Om fornsvenska personnamn på -ing och -ung» (1886), s. 14, 15 anfört exempel på ortnamn använda som tillnamn. De av honom ur Dipl. Svee. anförda fallen äro följande: **Avidus Lundingxstadh**, **Jacobus Brelingæryth**, **Nicolaus Estlandh**, **Frederichus Finland**, **Gemo Rysenæs**, **Olawus dictus Tyerp**.

S. 30²⁷. **Mikiel** (så!) **Kastorp** förmodas av archivär **THISET**, enligt benäget skriftligt meddelande, snarast vara medlem av den lybeckska patriciersläkten **Kastorp** eller **Castorp**.

S. 32²³. Läs: **Boge**, **Follingbo** ock **Gammelgarn**.

S. 32¹⁴. Vad som yttras om den kvadratiske formen utgår; medeltidens tegelstenar voro nämligen stundom kvadratiske.

S. 34, n. 55. Det kan förtjäna anmärkas, att **A. NOREEN** i den nyss utkomna tredje upplagan av sin **Altnord**. Gram. I alldeles uteslutit i-omljudet av **q**, enligt enskilt meddelande emedan han ansett, att därpå intet säkert ex. finnes, varken i fsv. eller isl. I det här föreliggande fallet anser **NOREEN**, att i-om-

ljud av ó (ej av ǫ, vilket såsom nasalerat övergått till ó) föreligger liksom i fisl. *spóner*. Jag tillägger härtill blott, att det väl icke lär kunna bevisas, att övergången ǫ → ó skett före i-omljudet — liksom ej håller motsatsen!

S. 35, n. 74. Läs: nattvardsgångar.

